

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Danaja Visković Rojs

**Kriza legitimnosti prostorskega načrtovanja – vprašanje
participacije v primeru revitalizacije bežigrskega stadiona**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Danaja Visković Rojs

Mentor: doc. dr. Matjaž Uršič

**Kriza legitimnosti prostorskega načrtovanja – vprašanje
participacije v primeru revitalizacije bežigrskega stadiona**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

Hvala vsem, ki so mi svetovali, pomagali in stali ob strani;
predvsem pa sodelujočim v intervjujih, mentorju Matjažu Uršiču, Sabini, Jeri in najbližjim.

Kriza legitimnosti prostorskega načrtovanja – vprašanje participacije v primeru revitalizacije bežigradskega stadiona

Pričujoče diplomsko delo obravnava participacijo v praksi prostorskega načrtovanja. Upoštevač razkorak med teorijo in prakso prostorskega načrtovanja, delo obravnava tezo o zanemarjanju aktivne in pravočasne participacije, kar se posledično izraža v družbeno nesprejemljivih prostorskih posegih. Kvalitativna študija primera revitalizacije bežigradskega stadiona kritično ovrednoti stopnjo participacije, pri čemer je pomembno tudi razlikovanje med legalnim in legitimnim delovanjem. Analiza primera je pokazala, da je do konflikta pripeljala nizka raven participacije v prostorskem posegu, ki je bila skladna z zakonskimi predpisi, neskladna pa s pričakovani družbeno šibkejših deležnikov prenove. Participacija, kot praksa aktivnega in pravočasnega komuniciranja ter sodelovanja vseh deležnikov bi lahko nelegitimnost prostorskega posega zmanjšala, saj bi služila kot orodje za sprotno umeščanje projekta v širši družbeno-prostorski kontekst ter spodbujanja konsenza med različnimi interesi.

Ključne besede: družbeni prostor, konflikt, legitimnost, participacija, načrtovalska praksa.

Legitimacy Crisis of Spatial Planning – Question of Participation in the Bežigrad Stadium Revitalization

This thesis discusses participation in the practice of spatial planning. Considering the gap between theory and practice of spatial planning, it discusses the argument that active and on-time participation is in practice neglected. As a consequence, this is manifested in socially unacceptable spatial interventions. The qualitative case study of revitalization of Bežigrad Stadium critically evaluates the level of participation. In this evaluation, the distinction between legal and legitimate acting is crucial/important. The case analysis suggests that the conflict was a result of a low level of participation in the spatial intervention, which was in accordance with the law, but not with the socially weaker stakeholders of renovation. Participation, as a practice of active and on-time communication and cooperation between all stakeholders, could reduce the extent illegitimacy of spatial intervention, for it would serve as a tool for real-time positioning of a project into a wider socio-spatial context and promoting consensus among the various interests.

Key words: social space, conflict, legitimacy, participation, planning practice.

KAZALO

1	UVOD	6
2	TEORETSKI DEL	7
2.1	DRUŽBENOST PROSTORA IN POLITIČNOST NJEGOVEGA NAČRTOVANJA.....	7
2.1.1	KONCEPT PROSTORA – RAZLIKE V DOJEMANJU PROSTORA	7
2.1.2	PREFERENCE V URBANIZMU IN PROSTORSKEM NAČRTOVANJU	8
2.2	PARTICIPACIJA IN CIVILNA DRUŽBA V PROSTORSKEM NAČRTOVANJU.....	10
2.2.1	ZNAČILNOSTI IN SMERNICE SODOBNEGA PROSTORSKEGA NAČRTOVANJA NA FORMALNI RAVNI	11
2.2.2	PROSTORSKO NAČRTOVANJE V PRAKSI – PROBLEMI LEGITIMNOSTI OZIROMA KAJ ZAVIRA PARTICIPACIJO	12
3	ŠTUDIJA PRIMERA – PARTICIPACIJA V PRIMERU REVITALIZACIJE PLEČNIKOVEGA STADIONA.....	17
3.1	METODOLOGIJA.....	17
3.2	KONTEKSTUALNI OPIS PRIMERA.....	18
3.2.1	ZGODOVINA STADIONA IN SOSESKE	18
3.2.2	NAČRTOVANJE PRENOVE IN GENEZA SPORA.....	19
3.3	ANALIZA PARTICIPACIJE PRI REVITALIZACIJI BEŽIGRAJSKEGA STADIONA	21
4	SKLEP	28
5	LITERATURA	30

PRILOGI:

PRILOGA A: TRANSKRIPT INTERVJUJA Z IVANOM STANIČEM (VODJO ODSEKA ZA UPRAVNE IN SPLOŠNE ZADEVE NA ODDELKU ZA UREJANJE PROSTORA, MOL)	33
PRILOGA B: TRANSKRIPT INTERVJUJA S STANOVALCI.....	36

1 UVOD

Ko govorimo o vprašanju legitimnosti načrtovanja prostora, si lahko najprej postavimo vprašanje, za koga je legitimno. Pri določanju prostorskih načrtov gre namreč začetno za določanje prioritet v prostoru in različnih si predstavah o njegovem nadaljnjem urejanju, šele nato pride do dejanskih načrtov. Prvi osnovni značilnosti sodobnih družb sta kompleksnost in raznolikost, med drugim tudi v prostorskih preferencah. Pomembna značilnost je tudi naraščanje (samo)refleksije in posledično naraščanje kritičnosti (stroke, posameznikov, kapitala...) do prostorskih posegov. Menim, da te družbene značilnosti predstavljajo poglavitni vzrok za pogosto spraševanje o legitimnosti prostorskih posegov. Večja demokratičnost družbe se odraža tudi na vse pogostejših zahtevah po demokratičnem oblikovanju prostora.

V sodobnih arhitekturnih in urbanističnih teorijah ter smernicah načrtovanja stopajo v ospredje koncepti, vezani na upoštevanje potrebe po umeščenosti prostorskih posegov v širšo (družbeno in fizično) okolico. Pri teh ima participacija – vključevanje in sodelovanje vseh deležnikov prostora v proces načrtovanja – ključno vlogo. Pri participaciji naj bi šlo za proces skupnega izražanja idej, predstav, želja in strahov, povezanih s prostorskimi posegi ter končno iskanje kompromisa, *win-win* situacij (pri *win-win* situacijah naj bi profitirali in bili zadovoljni vsi deležniki). V takšno smer se pomika prostorsko-načrtovalna teorija. V praksi je pogosto drugače.

Vzpostavljanje ravnotežja med osnovnimi tremi komponentami prostorskega razvoja – trgov, državo in civilno družbo je vse prej kot lahka naloga. Na eni strani imamo kapital in ideologijo rasti ter dobička, na drugi pa prebivalce, z željami po čim višji individualnosti in kakovosti življenjskega okolja. Dejanske *win-win* situacije so mogoče, niso pa z lahkoto dosegljive.

Naloga temelji na dveh tezah. Participacija v prostorskem planiranju je pogosto zanemarjen koncept. S povečanjem pravočasne participacije vseh deležnikov v prostorskem načrtovanju bi se povečala tudi njegova legitimnost.

Teoretski del naloge je vezan na splošne značilnosti in težave sodobnega prostorskega načrtovanja ter na novo razvijajoč se koncept participacije.

Praktični del naloge je vezan na študijo primera konflikta znotraj procesa prostorskega načrtovanja, in sicer na revitalizacijo bežigrajskega stadiona v Ljubljani. Revitalizacija je povzročila konflikte, za katere predvidevam, da so nastali med drugim tudi zaradi

pomanjkanja aktivne in pravočasne participacije v načrtovanju.

2 TEORETSKI DEL

2.1 DRUŽBENOST PROSTORA IN POLITIČNOST NJEGOVEGA NAČRTOVANJA

2.1.1 KONCEPT PROSTORA – RAZLIKE V DOJEMANJU PROSTORA

Urbani prostor je vedno družbeni ali socialni prostor, kar pomeni, da o njem ne moremo govoriti kot o nečem objektivnem in nevtralnem. Henri Lefebvre (v Uršič 2008, 69) prostor vidi kot »družbeno proizvedeno in kompleksno tvorbo, v kateri se prepletajo ne le vrsta simbolov, vrednot in ideologij, temveč tudi interesi različnih skupin in posameznikov«. Koncept družbenega prostora upošteva dejstvo, da je (grajeni ali kakorkoli oblikovani) fizični prostor vedno prepreden z družbenimi odnosi.

Če je prostor prepreden z družbenimi odnosi, potem je oblika prostora posledica družbenih odnosov na eni ter dejavnik ustvarjanja (ali ohranjanja) le-teh na drugi strani. (Low 1996) Prostor je – na podlagi družbenih konstruktov, preko na predstavah o prostoru temelječih socialnih izmenjavah, spominov, podob in vsakdanje uporabe – oblikovan v scene, katere vedno nosijo simbolne pomene. Tako konstrukcija kot produkcija prostora sta družbeni v smislu, da temeljita na ekonomskih in ideoloških postavkah družbeno močnejšega. Da je pri dojetanju prostora potrebno preseči toge in merljive okvirje, je poudaril tudi Harvey (v Gantar 1984,19), ko je klasično vprašanje »Kaj je prostor?« nadomestil z vprašanjem »Kako različne človeške prakse ustvarjajo in uporabljajo različne konceptualizacije prostora?«.

Podobno Lefebvre razlikuje med dvema naravama oziroma opredelitvama prostora – abstraktnim in subjektivnim prostorom. Abstrakten prostor je ustvarjen s strani oblastnih mehanizmov, predstavlja neke vrste idealnotipski koncept, predstavo o tem, kakšen naj bi prostor bil; subjektiven prostor na drugi strani je stvar vsakodnevnega izkustva, je stvaren in ustvarjen v procesu od spodaj navzgor. (Petcou in Petrescu 2008) Načrtovanje se je skozi zgodovino povečini vršilo v sferi abstraktnega dojetanja prostora, kjer so bili načrti lahko naravnost odlični; ko pa so takšen prostor uporabniki pričeli doživljati subjektivno, se je idealnost načrtov porazgubila. Ravno pravočasna in aktivna participacija bi v načrtovanje prostora lahko vnesla takojšnje prepletanje abstraktnosti in subjektivnosti prostora.

2.1.2 PREFERENCE V URBANIZMU IN PROSTORSKEM NAČRTOVANJU

Razlage prostorskih situacij je včasih morda lažje iskati zunaj profesionalne in strokovne sfere prostorskega planiranja. Vizije prostorskih načrtov so bolj razumljive in celovite, če so postavljene v kontekst časa nastanka načrta ter takratne splošne ekonomske, socialne in politične usmeritve. Analizi splošnega konteksta se nato doda še analiza konkretne situacije, upoštevajoč specifične probleme in akterje. (Albrechts 2004)

Da je prostorsko načrtovanje vse prej kot objektivna praksa nam kaže dejstvo, da so se prevladujoče ideje in smernice načrtovanja skozi zgodovino in v različnih prostorih nenehno spreminjale. Urbanizem, kot znanost urejanja mest, se je razmahnil v dobi industrializacije oziroma z nastankom modernih nacionalnih držav (Mastop v Albrechts 2004), ko je načrtno urejanje prostora (oziroma urejanje družbe preko prostora) postalo nujno za vzdrževanje zelenega družbenega reda.

Urbanistični posegi se pogosto sklicujejo na estetiko in izboljšanje bivanjskih oziroma prostorskih pogojev prebivalcev, dejansko pa naj bi šlo pri prostorski regulaciji za izvajanje biopolitike (Rotar 1981), torej nadzorovanje na mikro ravni vsakdanjega življenja posameznika. Če vidimo v prostorski regulaciji biopolitiko, to pomeni, da so posamezniki mnoge abstraktne koncepcije prostora tudi ponotranjili, sprejeli ter jih pretvorili v subjektivne prostore. Takšen vidik prostorskega načrtovanja nakazuje možnost manipulacije družbenih skupin preko prostorskega urejanja. Purger (2010, 299) prav tako meni, da urbanizem vedno odraža kulturo, sposobnosti in ambicije vladajoče politike. Pri obravnavi načrtovanja prostora, se nikakor ne smemo osredotočiti le na strokovnotehnična, funkcionalna, finančna ali estetska vprašanja, temveč moramo upoštevati tudi kulturne in etične vrednote, povezane z obliko določenega prostora. (Purger 2010)

Veliko polemik o ideološki osnovanosti prostorov se danes nanaša na javne prostore, saj so javni prostori dojeti kot skupno dobro, kot »nevtralen« prostor za interakcije in komuniciranje. Sennet vidi upadanje družbenosti kot posledico atomizacije in funkcionalne omejenosti prostorov. Javni prostori, znotraj katerih naj bi se prekrivalo množstvo funkcij, danes izginjajo. Narašča pa število neumeščenih in dekontekstualiziranih prostorov, izoliranih od širše okolice. (Filipović 2007) Poleg tega vse več javnih prostorov postaja kvazi-javnih, katerih uporaba je sicer dovoljena večini, vendar pa razvoj teh prostorov primarno ženejo finančni interesi (pri katerih javno dobro pogosto ni poglavitni cilj).

Urbanistični posegi so bili v modernosti pogosto utemeljeni na podlagi racionalnosti. Dolgo je veljalo, da je racionalno legitimno in tudi normativno pravilno. (Gantar 1993) Vendar pa že Weber (v Gantar 1993, 185) opozarja na problem koncepta racionalnosti, saj je teh več. Socialni svet je namreč sestavljen iz različnih sfer, vsaka od njih ima lastne norme. Tako imajo na primer gospodarstvo, znanost, politika, etika in morala vsaka svoj nabor vrednot in norm. Cilji formalne ali instrumentalne racionalnosti (npr. čim večji dobiček) so si pogosto nasprotujoči s cilji vrednotne ali substantivne (npr. socialna enakost) racionalnosti. Univerzalne racionalnosti ni, prav tako tudi univerzalnih racionalnih planskih načrtov ne.

Najbolj racionalni, »normalni« in univerzalni urbanistični projekti so se skozi zgodovino izkazali za socialno neprimerne. Vrhunec »racionalnosti« je pripeljal do t.i. dekontekstualizirane ali »breztelesne« arhitekture (Gray v Uršič 2008), ki je prostor dojemala kot neodvisno spremenljivko, kateri se mora nato odvisna spremenljivka (=družba, posameznik) prilagajati. Družbeno neprimerni arhitekturni dosežki ter mestni načrti nas pripeljejo do ključne dileme o vlogi arhitekta kot oblikovalca na eni ter načrtovalca prostora (z močnimi družbenimi posledicami) na drugi. V javnosti je vedno večja prisotnost diskurza o nujni »povezanosti arhitekta, načrtovalca z družbeno realnostjo« (Uršič 2008, 61), saj so dekontekstualizirane arhitekture vedno pogosteje označene za nelegitimne prostorske oblike.

Dekontekstualizacijo arhitekturnih in širših prostorskih stvaritev bi lahko delno preprečila participacija vseh deležnikov (vseh, ki bi jih prostorskih poseg posredno ali neposredno prizadel). Vprašanje pa je, s kakšnimi nameni posamezniki ali skupine prostor gradijo, saj participacija zmanjša možnost manipulacije in osebnih enostranskih koristi. Participacija je lahko izključena načrtno ali pa nezavedno in nepremišljeno.

Poleg tega je potrebno opozoriti še na pomembno razliko med legitimnimi in legalnimi prostorskimi posegi, saj se ta dva pojma ne prekrivata vedno. Legalno prostorsko načrtovanje in oblikovanje je v skladu s pisanimi, formalnimi zakoni. Legitimno načrtovanje in oblikovanje na drugi strani je skladno z nenapisanimi in neformalnimi družbenimi pravili, normami in vrednotami. Dekontekstualizirana arhitektura je sicer lahko povsem legalna prostorska oblika, vendar splošno socialno neprimerna in potemtakem nelegitimna.

2.2 PARTICIPACIJA IN CIVILNA DRUŽBA V PROSTORSKEM NAČRTOVANJU

Pojem participacije se pogosto obravnava v povezavi z nastankom civilne družbe. Mušič (1999, 253) omenja tri možna razumevanja civilne družbe znotraj urbanistične stroke, in sicer kot »spontano samoorganizacijo javnosti pri obravnavanju posegov v prostor, kot delovanje nevladnih organizacij in kot participacijo javnosti [...] pri obravnavanju urbanističnih načrtov«. Pojem civilne družbe se nanaša na določene načine aktivnega vključevanja državljanov v politične procese. Lahko rečemo, da brez participacije ni obstoja civilne družbe. Participacijo lahko podobno na kratko opredelimo kot »sodelovanje javnosti v procesih odločanja«. Participacija v prostorskem načrtovanju navadno zajema »formalen in neformalen komunikacijski proces, v katerem prebivalci odločevalcem prenesejo oz. sporočijo svoja mnenja, občutke, želje itd. o ureditvi življenjskega okolja«. (Peterlin in Cerar 2011, 33)

Vse bolj pogosta kritičnost in zahtevnost državljanov po vedenju o včasih skritem političnem dogajanju in odločanju ter težnja po aktivnem političnem udejstvovanju sta v glavnem posledici vse večje demokratizacije in liberalizacije družb. Naraščajoča demokratizacija je pod vprašaj med drugim postavila tudi avtoriteto prostorskih načrtovalcev. Arhitektov poklic je kar naenkrat zajemal krmiljenje med nasprotujočimi si elementi oblikovanja prostora, kot so estetika, ekonomsko-tehnične zahteve, družbena stvarnost in uporabniki prostora. (Fezer in Heyden 2009, 74) Upoštevanje participacije vseh deležnikov pomeni prostorsko načrtovanje od spodaj navzgor, torej z vidika vsakdanjega življenja in na podlagi substantivne racionalnosti. Zahteve po participaciji so premaknile utež načrtovanja od obravnave lokacije k obravnavi skupnosti. (Jurman in Šušteršič 2011)

Participacija je postala evropski standard s Torremolinsko listino (Evropska listina o regionalnem/prostorskem planiranju iz leta 1983), ki govori o pomenu vključevanja javnosti v zgodnjih fazah načrtovanja. Listina je bila napredna tudi z vidika poudarjanja nepredvidljivosti rezultatov prostorskega načrtovanja ter opozarjanja na obstoj tržnih pritiskov.

Za normativizacijo participacije pa je še pomembnejša Arhuška konvencija (iz leta 1998), ki predstavlja »prvi pravno obvezujoči mednarodni dokument, v celoti namenjen spodbujanju razvoja participacijske demokracije«. (Lah 2011, 30) Podpis Arhuške konvencije je za države podpisnice pomenil nujno uvedbo in upoštevanje minimalnih standardov, povezanih z zagotavljanjem treh stebrov pravic državljanov. Stebri so

sledeči: dostop do informacij, udeležba javnosti pri odločanju in dostop do pravnega varstva. (Lah 2011, 30)

2.2.1 ZNAČILNOSTI IN SMERNICE SODOBNEGA PROSTORSKEGA NAČRTOVANJA NA FORMALNI RAVNI

Participacija je v sodobnem diskurzu prostorskega načrtovanja postala široko uporabljen pojem in norma. Sodobni priročniki in publikacije o prostorskem planiranju (kot na primer *Prostor za vsakdanjo rabo* ali *Komuniciranje z javnostjo – priročnik za urbaniste*) težijo v smer vrednotno-racionalnega, inkluzivnega in trajnostnega prostorskega načrtovanja. Upoštevajo torej dejstvo, da je načrtovanje prostora potrebno postaviti v družbeni kontekst, zavedajoč se vseh družbenoprostorskih sestavin. Ustvarjalna svoboda načrtovalca je omejena z naročnikovimi pričakovanji, urbanističnimi predpisi, okoljskimi omejitvami in odzivi javnosti. (Simoneti in Zavodnik Lamovšek 2009, 31)

Velik poudarek se nanaša ravno na nujnost komuniciranja in dialoga stroke, politike, investitorjev ter prebivalcev – na participacijo čim več deležnikov. Za uspešen prostorski razvoj vidita Simoneti in Zavodnik Lamovšek kot nujno pravočasno usklajevanje potreb, pričakovanj in interesov vseh udeležencev. Pri socialno uspešnem načrtovanju je potrebno krmiliti med potrebami posameznikov in skupnosti ter upoštevati obojne. Od dobrega načrtovalca se pričakuje poznavanje vrednot, navad, stališč in pogledov ljudi povezanih z obravnavanim prostorom – in to preden se projekta fizično loti. Objektivno vrednotenje prostora kot fizičnoprostorske tvorbe danes ni več družbeno zaželeno praksa; celostnejši pristop obravnave prostora postaja formalni normativ.

Podobne smernice narekuje tudi kodeks poklicne etike arhitektov, krajinskih arhitektov in prostorskih načrtovalcev (v Purger 2010, 304-305): »arhitektura predstavlja kulturno podobo dežele in družbe, je narodova dediščina in opredmetena kulturna identiteta; arhitekturna stvaritev je trajna v času in prostoru in praviloma preživi svojega snovalca, graditelja, lastnika in prve uporabnike; arhitekturno ustvarjanje v veliki meri dolgoročno določa pogoje za življenje in bivanje ter vpliva na okolje in prostor«. Kodeks prav tako narekuje »temeljne cilje in etične predpostavke ter dolžnosti arhitekturne dejavnosti«, kateri so: »zaščita in izvrševanje javnega interesa do kakovostnega bivalnega in

delovnega okolja, skrb za okolje, prostor in trajnostni razvoj ter varovanje arhitekturne dediščine, kulturnih in ekonomskih dobrin«. Upoštevajoč kodeks opazimo, da je naloga projektanta vse prej kot lahka, saj se od njega pričakuje upoštevanje tako funkcionalnih, strokovnih in finančnih načel kot estetskih, kulturnih in socialnih vrednot. (Purger 2010) V praksi je popolno upoštevanje vseh načel naenkrat, ob dodatnih pritiskih različnih sfer skoraj da nemogoče. Izid je pogosto zanemarjanje ene ali več kategorij načrtovanja, posledica takšnega načrtovanja pa so prej omenjene nelegitimne, dekontekstualne in uporabniku neprijazne prostorske ureditve.

2.2.2 PROSTORSKO NAČRTOVANJE V PRAKSI – PROBLEMI LEGITIMNOSTI OZIROMA KAJ ZAVIRA PARTICIPACIJO

Med formalnim prostorskim načrtovanjem v teoriji in neformalnim načrtovanjem v praksi so razlike danes morda največje kakor kdajkoli poprej. Pravne zaveze, vezane na prostorsko načrtovanje, so vsekakor korak naprej k uveljavljanju participativnih tehnik, ne smemo pa zanemariti v nalogi večkrat omenjenega dejstva, da dobra teorija in smernice načrtovanja še ne pomenijo tudi izvajanje pričakovane prakse. Zato Simoneti v intervjuju z Uršičem (2010) poudarja, da danes ni bistveno vprašanje, koliko participacije, ampak kakšna participacija se izvaja. Podobno opozarjajo nekateri drugi avtorji (Mušič 1999, 253; Till 2011; 2005), ko navajajo osemstopenjsko Arnsteinovo lestvico participacije. Stopnje je Mušič razdelil v tri skupine. Prva skupina zajema odsotnost participacije (v primeru manipulacije in terapije), druga navidezno participacijo (v primeru informiranja, konzultiranja in pomirjanja), tretja pa dejansko politično moč javnosti, ki se izraža skozi dejansko vršitev participacije (na podlagi partnerstev, delegirane moči in državljskega nadzora).

Stopnja demokratičnosti družbe bi lahko merili tudi po stopnji participacije javnosti. (Lah 2011) Vendar, ko govorimo o participativni kulturi, moramo razlikovati med različnimi tipi participacij, saj konfliktna participacija na primer prej kaže na slabo razvito participativno kulturo, ne pa njen razcvet. Na to opozarja tudi Pateman (v Till, 2011, 12; 2005), ko pravi, da je »količina participacije, ki jo dejansko dosegamo, pravzaprav količina, ki je potrebna za stabilne sisteme demokracije«. Participacija deluje torej kot »blažilo«, predvsem z dajanjem občutka moči posamezniku, medtem ko je ta dejansko nima (oziroma je minimalna). Takšna participacija deluje kot sredstvo pridobivanja legitimnosti prostorskih načrtov. Ker gre pri takšnem tipu participacije za

prepričevanje ljudi o dobroti že storjenega, jo Pateman (v Till 2011; 2005) imenuje psevdoparticipacija, Till pa pomiritvena participacija. Participacija je tako pogosto uvedena kot zaščita tistih na vrhu, medtem ko je pomiritev javnosti dejansko le placebo efekt. (Till 2011, 12; 2005) Najpogostejši »zaviralci« participacije so danes tržni interesi, politične manipulacije ter pomanjkanje splošne prostorske kulture v vseh družbenih sferah.

2.2.2.1 Tržni interesi in politika

Med sodobno teorijo in prakso prostorskega načrtovanja obstajajo močne razlike. Kljub vse večjem zavedanju o družbenosti prostora, danes še vedno prihaja do parcialnih posegov, ki so večinoma odraz kratkoročnih tržnih vizij (Purger 2010) in državnih interesov, brez upoštevanja ključnih deležnikov, uporabnikov prostora. Načrtovalska stroka mora svoja znanja in izkušnje pogosto potisniti na stran ter se podrediti vplivu materialnega bogastva naročnika. (Purger 2010) »Zasebni profitni interes postaja splošno sprejemljivo izhodišče in gonilna sila prostorskega razvoja«, katerih narava je hitro reševanje odprtih vprašanj, vendar na časovno, prostorsko in vsebinsko neoptimalne principe. Posledica reševanja problemov na kapitalistični tržni osnovi navadno prinaša nove vrste prostorskih težav in neskladij. (Mlinar 2008, 375)

Križnik (2011, 46) opozarja na negativne učinke logike neoliberalnega urbanizma, po kateri razvoj mest brez svobodnega trga ni mogoč. Negativni učinki neoliberalizma so se povečali predvsem v času krize, ki poleg socialno-ekonomskih posledic na družbo, za sabo pušča tudi vrsto nedokončanih megalomanskih projektov, ki danes uničujejo tradicionalni ustroj in podobo mest. Neoliberalna logika, privzeta v času tranzicije, je privedla do »korporativizacije upravljanja, kar se je odrazilo v oblikovanju javno-zasebnih partnerstev kot prevladujočem pristopu k razvoju mest in špekulativni naravi njihovega načrtovanja in upravljanja« (Križnik 2011, 46) Za neoliberalno ali tržno usmerjeno upravljanje mesta je značilna usmeritev na velike mestne projekte, ti so redko povezani s celostno socialno in fizično morfologijo okolja. Prav tako so takšni projekti v prvi vrsti usmerjeni k povečanju konkurenčnosti in prepoznavnosti mesta, privabljanju kapitala in turistov; kakovost vsakdanjega življenja okoliškega prebivalstva je drugotnega pomena. Projekti javno-zasebnih partnerstev niso naravnani vrednotno temveč instrumentalno. (Križnik 2011) Drugače povedano – ekonomski in politični cilji pogosto ogrožajo socialno pravično urejanje prostora ter brez premisleka določajo individualne usode njegovih uporabnikov. (Kos 2002) Pritiski kratkoročnih tržnih

interesov so na splošno pogosto izpostavljen problem v Sloveniji, še posebno v času tranzicije.

V času, v katerem tržna ekonomija premika pobudo in vrednote od javnega k zasebnemu, (Mumford v Mušič 2004) se lahko ponovno prepriča o vlogi države/občine kot varuhu prebivalstva. Zdravko Mlinar (2008, 375) vidi tri možne odnose med občino in zasebnimi profitnimi interesi: občinski organi imajo lahko vlogo partnerja, »servisa« ali nasprotnika interesov. Država in občine so v kapitalizmu seveda odvisne od zasebnih kapitalov, vsekakor pa se od njih pričakuje določena mera avtonomnosti, ter zadostna mera politične in finančne moči za uveljavljanje javnega interesa.

Popolnoma avtonomna vloga javnih institucij je, kot je na primeru koprške občine ugotavljal Zdravko Mlinar (2008) nemogoča, saj so kadri v vodilnih podjetjih in občini pogosto notranje prepleteni. Poleg tega investitorji nemalokrat hkrati nastopajo kot naročniki, s čimer si zagotovijo večinski vpliv na potek projekta. Menim, da je situacija na celotnem slovenskem območju podobna.

2.2.2.2 Prostorska (ne)kultura

Stanje v prostoru je odraz stopnje prostorske kulture in vendar samo na sebi še ni prostorska kultura. Prostorska kultura je nekakšna zmes odnosov do prostora in odnosov v prostoru. Prostorska kultura je dinamična kategorija, ki govori o razmerju med prostorom in potrebami neke družbene skupnosti in predvsem o kompleksnosti odnosov, ki združujejo tako funkcionalne potrebe kot množico prefinjenih vrednotnih sistemov, ki vodijo usklajevanje interesov in vsakodnevne bivalne prakse. Zato je prostorska kultura pravzaprav odraz odnosov in ne fizično stanje prostora. Stanje v prostoru se poraja v skladnem zamiku s prostorsko kulturo. (Simoneti v Simoneti in Zavodnik Lamovšek 2009, 47)

Vsakršna dobra teorija potrebuje za manifestacijo le-te v prakso primerno podporno in zrelo okolje. Legitimizacija prostorskih praks ne more biti zgolj formalna in vsiljena od zgoraj navzdol, saj se kot takšna v daljšem časovnem obdobju izkaže za neuspešno in nelegitimno. Morda je potrebnih celo več generacij, da se splošne ideje in predstave o določenem tipu prostorskega planiranja sprejmejo ter da njihovo upoštevanje sploh ni več vprašljivo. To vprašanje odpiram zato, ker postaja vrzel med teorijo in prakso prostorskega načrtovanja v Sloveniji vse širša. Po eni strani je govora o inkluzivnem, participativnem, komunikativnem, trajnostnem itd. prostorskem razvoju vedno več, tako

na vsakdanji kot institucionalni ravni; po drugi strani pa dejansko izvedeni načrti kažejo drugačno sliko. Logično vprašanje, ki sledi je, zakaj je temu tako? Kajti zgoraj opisani vpliv finančnih interesov lahko ponudi le delen odgovor. Seveda se pojavlja tudi vedno več primerov dobre prakse, *win-win* situacij, vendar se je pogosto tudi v procesu teh zazdelo, da potekajo nerodno, nesproščeno in nenaravno.

Pri obravnavi prostorskih ureditev grajenih območij je potrebno gledati izven ozkih planerskih okvirjev. Kar želim reči je, da glede na dejstvo, da je prostor družbena kategorija, katera oblikuje in odraža stanje družbe obenem, ne smemo pri prostorskih politikah zanemariti vseh, morda še tako minornih družbenih sfer, dinamik in hierarhij. Prostorske prakse je potrebno obravnavati relacijsko. Prostor oblikujejo številni dejavniki, ki na prvi pogled niti slučajno niso povezani s prostorom. Pri analizi sistemov urbanističnega in prostorskega planiranja se je »potrebno osredotočiti predvsem na prevladujočo miselnost in vrednote, ki izhajajo iz dosežene stopnje gospodarskega in splošno družbenega razvoja«. (Mušič v Mušič 2004, 320)

Neuspešne in nepremišljene prostorske prakse ter dejavnosti so lahko posledica pomanjkanja splošne prostorske kulture na več družbenih ravneh. Pomanjkanje le-te se lahko med drugim rešuje z obveščanjem javnosti in njenim aktivnim izobraževanjem. Znanje ozke in zaprte stroke ne zadostuje za uveljavljanje dobrih prostorskih praks, kajti »dobre arhitekturne prakse še ne zagotavljajo dobrega razvoja grajenega okolja«. (Berc in Mrduljaš 2010, 48)

Možnost splošnega dviga prostorske kulture vidi Zdravko Mlinar (2008, 363) v uveljavljanju koncepta vsakdanjega urbanizma, kateri deluje po principu od spodaj navzgor. Vsakdanjost urbanizma pomeni, da vsak posameznik skozi vsakdan sooblikuje in izgraja okolje, s katerim je v stiku. Ta koncept je pomemben ne samo iz vidika vključenosti prebivalcev v prostorsko načrtovanje temveč tudi zaradi nove časovne razsežnosti razumevanja oblikovanja prostora. Oblikovanje prostora se nikoli ne zaključi, definitivno ne z zaključkom načrtovane gradnje, temveč je nenehen projekt v nastajanju.

Vsakdanja prostorska aktivnost prebivalcev potrebuje tudi drugačen odnos med institucionalno in individualno družbeno sfero. Institucije so morda lahko bolj učinkovite, če posameznike ne omejujejo in posplošeno nadomeščajo njihovo delovanje, temveč jih kot uporabnikom prijazne usmerjajo in usposablajo, da bodo ti sposobni delovati tudi samostojno in kljub temu odgovorno. Najbolj optimalen izid bi tako bil vse večje število aktivnih in samodiscipliniranih stanovalcev, nad katerimi ne bi bilo potrebno nenehno

bdeti in jih nadzorovati. (Mlinar 2008) Prakso že vnaprej dokončno določenih prostorskih načrtov bi lahko zamenjalo bolj odprto in fleksibilno načrtovanje ali t.i. »novo načrtovanje« (Kos 2002, 43 – 46) Takšno načrtovanje bi obenem pripomoglo tudi h krepitvi civilne družbe, ki pa predstavlja eno izmed temeljnih sestavin demokratičnih sistemov.

2.2.2.3 Ostale kritike prostorskih praks in smernice

Postmoderne družbe se srečujejo z vse večjo raznolikostjo interesov in kritičnostjo deležnikov prostorskega načrtovanja. Pri prostorskem planiranju je upoštevanje vseh determinant prostora praktično nemogoče, kar pripelje do redukcije pogledov. (Kos 2002, 22) A vendar ima, še posebno v današnji družbi, tudi redukcionizem meje. Vse pogostejše je namreč nesprejemanje institucionalnih okvirjev, kateri nenehno omejujejo in zmanjšujejo pestrost življenjskih potreb in želja. »Velikih zgodb« in logike večinskosti z njimi je konec; sodobno družbo je primerneje obravnavati kot manjšinsko. (Kos 2002) Pri načrtovanju prostora se pojavljajo novi, bolj inkluzivni koncepti, temelječi na upoštevanju enakopravne raznolikosti družbenih sfer in posameznikov.

Rešitev težave iskanja kompromisov in občega v partikularnosti vidi Till (2011, 15; 2005) v participaciji, katere cilj bi bil ne iskanje občega dobrega temveč osmišljanja najboljšega. Obči smisel je namreč formalno racionalna tvorba, nekaj, kar vnaprej določa. Je pravzaprav koncept oddaljen od vsakdanjosti bivanjskih praks. Osmišljanje najboljšega, skupno akcijsko delovanje, ne teži »k absolutno najboljšemu, temveč k parcialno najboljšemu«. (Taylor v Till 2011, 15; 2005) V procesu osmišljanja najboljšega sodelujejo vsi deležniki, ki ne iščejo popolne rešitve (ker ta ne obstaja) ter upoštevajo možnost nepredvidljivosti v arhitekturi. (Till 2011, 15; 2005)

Partikularnost sodobne družbe zahteva bolj odprte sisteme s čim manj določili in predpisi. Takšni sistemi so bolj fleksibilni in lahko hitreje in primerneje odgovarjajo na hitro spreminjajoče družbene in ekonomske okoliščine. (Albrechts 2004) Zakonodaja (in omejitve, ki pridejo z njo) je do neke mere seveda potrebna, vendar bi znotraj nje lahko obstajala večja prilagodljivost individualnim primerom. Institucionalna togost namreč pogosto pripelje do neupoštevanja zakonodaje. Posledica so nelegalni prostorski posegi, ki so obenem lahko povsem legitimni; družbeno in okoljsko sprejemljivi vendar nesprejemljivi iz vidika formalne zakonodaje.

Poleg manjše institucionalne togosti bi na večjo legitimnost prostorskih posegov blagodejno vplivala tudi višja raven komuniciranja med institucijami in posamezniki

oziroma skupinami posameznikov. Tako bi do izmenjave idej, pomislekov in strahov prišlo že pred dejanskimi fizičnimi posegi v prostor.

Dosedanja praksa prostorskega načrtovanja je pokazala, da se dejansko prisotnih in nasprotujočih interesov večinoma ni upoštevalo (Mlinar 2008, 362); ali pa se jih je upoštevalo le formalno, prepozno, po minimalnih standardih itd. Eden od pogosto izpostavljenih problemov je neupoštevanje ali prepozno vključevanje vseh prizadetih v proces načrtovanja. Na tem mestu se lahko vprašamo o (ne)moči civilne družbe pri vplivanju na prostorske posege in procese ter učinkovitosti formalizacije participacije, katera poteka zgolj na ravni informiranja ali pomiritve.

3 ŠTUDIJA PRIMERA – PARTICIPACIJA V PRIMERU REVITALIZACIJE PLEČNIKOVEGA STADIONA

3.1 METODOLOGIJA

Empirični del naloge je temeljil na kvalitativni metodi zbiranja podatkov – intervjuju. Kompleksnost primera obravnave je zahtevala izvedbo dveh intervjujev z različnimi deležniki projekta prenove.

Prvi, nestrukturiran in globinski intervju sem izvedla s fokusno skupino petih okoliških stanovalcev, med katerimi so bili vsi bolj ali manj predhodno aktivni znotraj civilne pobude Fondovih hiš. Za fokusno skupino sem se odločila, ker sem želela pridobiti čim bolj bogate informacije, ne samo o stališčih prebivalcev do problematike, temveč tudi o funkcioniranju civilne iniciative ter njeni dinamiki. Nestrukturiran intervju, v obliki *brainstorminga* sodelujočih, mi je ponudil izredno bogate informacije, katere bi z vnaprej strogo določenimi vprašanji omejevala.

V drugem, polstrukturiranem intervjuju sem se pogovarjala z Ivanom Staničem, vodjo odseka za upravne naloge in splošne zadeve na Oddelku za urejanje prostora Mestne občine Ljubljana; med drugim tudi strokovnjakom s področja participacije v prostorskem urejanju.

Pridobljeni podatki so mi omogočili izvedbo tekstovne analize oz. analizo vsebine zapisanih intervjujev, na podlagi katere sem obravnavala participacijo v ožjem smislu in prevladujoče elemente prostorskega načrtovanja v konkretnem primeru revitalizacije bežigrajskega stadiona. Elementi analize so bile posamične trditve. Trditve so bile tako opisovalne narave (preko katerih sem razumela potek dogajanj) kot tudi vrednotno in

mnenjsko naravnane (na katere sem se osredotočila).

Kot dopolnilo tekstovni analizi intervjujev sem v poteku raziskovanja analizirala tudi vire povezane s primerom stadiona: časopisne članke, fotografije območja, arhitekturne načrte ter javno objavljeno pisemsko korespondenco med deležniki načrtovanja. Do teh virov sem dostopala preko interneta, večina njih pa je bila pridobljena na strani www.iztepač.net. Služili so mi predvsem kot pomoč pri razumevanju konteksta in poteka preteklih dogodkov.

3.2 KONTEKSTUALNI OPIS PRIMERA

3.2.1 ZGODOVINA STADIONA IN SOSESKE

Bežigranski stadion je bil dokončno zgrajen v 30. letih 20. stoletja, po načrtih znanega slovenskega arhitekta Jožeta Plečnika. Zasnova in gradnja stadiona je potekala v obdobju zazidave večje površine bežigranskega območja – v istem časovnem obdobju so bili zgrajeni prav tako OŠ Vita Kraigherja, stanovanjsko naselje Fondove hiše (gradnjo je financiral takratni železniški Fond za gradbo stanovanj in stanovanjskih hiš), vrstne hiše Vzajemne zavarovalnice na Dermotovi ulici ter posamične vile v okoliških ulicah. (Stanovalci fondovih hiš 2009, 55) Poprej nepozidan del Ljubljane se je tako skladno prelevil v pretežno bivalno naselje z značilnim videzom gradnje iz 30ih let, ki se do danes z izjemo maloštevilne stanovanjske novogradnje (blok na stičišču Dravske in Vodovodne ulice ter blok med Pribinovo in Vodovodno ulico) ni drastično spreminjal.

Fotografija 3.1: Stadion nekoč

Vir: SkyscraperCity.

Bežigranski stadion je do načrtovanja izgradnje novega stadiona v Stožicah (odprtega leta 2010 (Wikipedia 2012)) služil kot centralni ljubljanski stadion, ki je gostil razne športne in kulturne dogodke. Obenem je predstavljal odprto rekreacijsko površino dostopno v uporabo vsem. Leta in okoliščine so naredili svoje in stadion je po mnenju strokovnjakov in drugih bil potreben prenove. Na tem mestu so se stvari zapletle, saj se je kaj kmalu pokazal močan razkol pri vizijah prenove med različnimi deležniki.

3.2.2 NAČRTOVANJE PRENOVE IN GENEZA SPORA

Aktiven začetek prenove stadiona se je začel leta 2007 s pojavom investitorja. Kmalu je bilo ustanovljeno tripartitno podjetje BŠP (Bežigranski športni park), katerega lastniki so GSA d. o. o., Mestna občina Ljubljana (v nadaljevanju MOL) ter Olimpijski komite Slovenije. Po, za marsikoga presenetljivo hitrem postopku, je večinski lastnik ter investitor GSA d. o. o. že imel načrt prenove stadiona in gradnja se je po hitro pričela. Omejil se je dostop v stadion, s tribun so bili odstranjeni sedeži, nogometna zelenica je bila razrita, okoli stadiona pa postavljena delovna ograja. Vendar tako hitro, kakor se je prenova začela, je tudi naletela na ovire – pritožbo okoliških stanovalcev. Te je sprva zmotilo, da o posegih v njihovo neposredno okolico oziroma celo posegih znotraj območja njihove uporabe (obdelanih vrtičkov) niso bili vnaprej obveščeni.

Slika 3.1: Načrt prenove stadiona – prvi (zavržen) načrt

Vir:
Iztepač.

Naraščanje napetosti ter zahteve po pojasnitvah in sodelovanju so pripeljali do začetka komuniciranja BŠP tudi s stanovalci. Naselje sta obiskala tako ljubljanski župan kot tudi direktor družbe BŠP, kjer sta predstavila svoje načrte. Direktor družbe je kmalu po prvem obisku terena stanovalcem poslal tudi pismo, v katerem je obrazložil svoje namere ter nakazal lastna pozitivna videnja prenove in pridobitve, katerih bi bili deležni. Fondove bloke je čakalo bolj urejeno okolje s prenovljenimi fasadami in cesto, nova delovna mesta, morebitni popusti pri uporabi storitev novega objekta ter parkirišča. Špekuliralo se je tudi o dvigu cen nepremičnin. Obenem je bilo stanovalcem v bodoče obljubljen redno obveščanje o poteku projekta. Kot odgovor so stanovalci napisali temeljno listino, v kateri so izrazili nestrinjanje z določenimi deli načrta in podali zahteve po vključevanju v procese odločanja. Na tem mestu sta obe strani konflikta ugotovili, da imata drugačne ideje in pričakovanja glede participiranja vseh pri prostorskem načrtovanju.

Fotografija 3.2: Stadion danes

Vir: Planet Siol.

3.3 ANALIZA PARTICIPACIJE PRI REVITALIZACIJI BEŽIGRAJSKEGA STADIONA

Ker se v nalogi osredotočam na vprašanje participacije, je analiza konflikta sestavljena predvsem iz kritičnega vrednotenja participacije: iz preučevanja komuniciranja in sodelovanja med civilno iniciativo ter BŠP, zaznavanjem različnosti interesov in pričakovanj ter upoštevanjem različnih interesov. Pri tem je potrebno upoštevati, da obstaja več nivojev participacije, kajti določena mera je participacije pri projektu prisotna. Obstoj konflikta, propadanje objekta in štiriletni status quo v načrtovanju pa nekako napeljujejo na neprimerno zastavljen koncept participiranja, ki je pripeljal do delegitimizacije načrtov. Glede na pridobljene informacije si BŠP participacije v tolikšnem obsegu sprva ni zamišljal, stanovalci Fondovih blokov in sosedje pa so začutili močno potrebo po vključenosti v načrtovanje, saj se z zastavljenim načrtom ne strinjajo. Pa poglejmo, kaj je bilo rečeno o projektu in participaciji:

O obveščanju vseh deležnikov projekta

- *To se je začelo s tem, da smo slutili, da se bo nekaj dogajalo in da obstajajo načrti, ki bi spremenili to okolje.*
- *Mi smo to zaznali kot stanovalci, po radiu in televiziji najprej.*
- *Prvotni načrt je krožil, je bil v bistvu na internetu objavljen [...]*
- *Javne razgrnitve ni bilo, ampak se je začelo delat podtalno. Investitor je naredil načrt*

[...]

- *V skladu z zakonom o dostopnosti informacij javnega značaja smo šli na ZVKDS in smo rekli: «Zdaj nam pa pokažite! Dolžni ste nam to pokazat!»*
(Intervju s stanovalci 2012).

O komuniciranju med formalnimi in neformalnimi deležniki načrtovanja

- *In potem pa sem jaz poslal županu pismo z vprašanji, kaj se bo pravzaprav tukaj dogajalo. Na to pismo nisem dobil nikoli odgovora.*
- *Toliko, da bo jasno, da nas nihče to ni nagovoril, nihče nam ni to prišel predstaviti.*
- *Ne, saj moramo tudi poudariti, da ko smo mi zahtevali eno določeno pojasnilo, kaj se bo tukaj zgodilo, sta se in investitor in župan oba odzvala na našo zahtevo po pojasnilu. In sta pa tukaj, v tem prostoru, oba na nek način pojasnila, kaj se bo tukaj dogajalo, spremenilo.*
- *Se pa je zgodilo pismo, ki ga je investitor poslal vsem v naselju. To pa je bilo. Tam je pa nagovoril, da želi prenoviti tukaj, da želi sodelovanje in da ponuja temu naselju, nam etažnim lastnikom, nove fasade, tlakovano cesto je obljubil, pa take stvari*
(Intervju s stanovalci 2012).

O vplivanju na odločanje o prostorskih posegih

- *Navadno se pa razprave vrtijo znotraj strokovne sredine samo, ne pa splošne javnosti.*
- *MOL nima kaj dosti govoriti zdaj tukaj.*
- *Se pravi, da je vizija že postavljena, nekaj je že narejeno, vprašani so dejansko samo formalni soglasodajalci, občani pa ne.*
- *Investitor je v sodelovanju z občino izvedel natečaj in lahko rečemo da to, kar je zdaj sprejeto kot akt, izraža skupno voljo občine in investitorja. Stanovalcev najbrž nihče ni nič vprašal, zato, ker je lastništvo na zemljišču razumljeno kot izhodišče za vložitev pobude, oziroma za njeno legitimiteto*
(Intervju z Ivanom Staničem 2012).

- *Noben od teh pa se ni na noben način hotel z nami pogovarjati o tem, kako si mi želimo, da bi se to okolje spremenilo, kako bi to lahko v bodoče izgledalo. Oba, in investitor in župan, MOL, sta prišla sem povedati, kakšne bodo spremembe. In nič drugega.*
- *Takrat so skoraj nekateri se tam onesvestili. To je bilo že dejstvo, on (investitor) je prišel povedati, kako bo*

(Intervju s stanovalci 2012).

O prihodnosti obnove

- [...] *To je zaklenjeno, in bo zaklenjeno še naslednjih 10 let* (Intervju s stanovalci 2012).

- *Mislím, jaz ta hip sploh dvomím v začetek* (Intervju z Ivanom Staničem 2012).

Sama zasnova projekta je potekala legalno in po predpisih. Formalni minimum dolžnosti je bil upoštevan, kar pa je pomenilo, da je bil projekt lahko idejno zasnovan kot celota pred kakršnim koli predhodnim obveščanjem javnosti. Česar načrtovalci in lastniki niso pričakovali, je bil buren odziv stanovalcev nad pomanjkanjem informacij ter nazadnje tudi nad samo zasnovo projekta. Ti so se za projekt začeli zanimati pred (načrtovano) javno razgrnitvijo. Prvotne informacije so pridobili neformalno, preko medijev. Ko je bila vzpostavljena tudi neposredna komunikacija med družbeniki podjetja in civilno iniciativo, lahko rečemo, da je prišlo do participacije. Vendar, glede na dejstvo, da je bil načrt že v celoti izdelan, je BŠP želel vzpostaviti predvsem pomiritevno participacijo. Ta pa kot, kaže ni, prinesla zadovoljivih rezultatov.

Prvi načrt prenove do javne razgrnitve niti ni prišel, saj ni bil nikoli dokončno sprejet. Mestna občina se je namreč odzvala na pobudo četrtne skupnosti Bežigrad po razpisu javnega urbanistično-arhitekturnega natečaja ter pobudo deloma upoštevala. Razpisan je bil mednarodni vabljeni natečaj zaprtega tipa, katerega zmagovalec je bil nemški biro GMP. Drugi načrt revitalizacije je bil po mnenju večine bolj skladen z okolico ter bližje ohranjanju kulturne dediščine. Še vedno pa ni bil dovolj skladen z idejami stanovalcev (to je ohranjanjem zelene površine v območju med Fondovimi bloki in stadionom) in zato tudi v drugo označen za nelegitimnega.

Kar je v poteku načrtovanja problematično, ni pomanjkanje, temveč vrsta participacije. Stanovalci so se kmalu namreč zavedali, da so pri oblikovanju konkretnega načrta precej nemočni ter da nimajo nikakršne pravne podlage, po kateri bi lahko uveljavljali svoj vpliv. Ker so interesi investitorja drugačni od interesov stanovalcev, investitorju vključevanje želja drugih v načrtovanje prenove pomeni nepotrebno kompliciranje. Vendar pa legalno delovanje v prostorskem načrtovanju ne zagotavlja tudi njegove legitimnosti. Legitimnost je vedno odvisna od konkretnih družbenih okoliščin, medtem ko zakoni predstavljajo le minimalne smernice delovanja, katere so v določenih

vsakdanjih primerih neprimerne ali nezadostne.

Slika 3.2: Načrt prenove stadiona – drugi (trenutni) načrt

Vir: Arhitektov bilten.

O formalnem in neformalnem ali legalnem in legitimnem

- *Kar se formalnih dolžnosti tiče, jih MOL izvaja v popolnosti. Se pravi, ko se akt razgrinja, je razstava in je razprava – to kar zakon predpisuje. Prostor za izboljšave, ki pa je dejansko na tem neformalnem delu, pogovarjanje prej in vmes; to kar sem rekel z javno razgrnitvijo in razpravo, je pogovarjanje potem.*
- *Treba je razlikovati med politiko in predpisanimi zakoni, predpisi, področno zakonodajo ali pa z odločitvami v MOL. Politične odločitve lahko tudi razumemo kot formalne, čeprav niso. Politična (vsebina) je mehka in se pač njena formalna vsebina prilagaja vsakokratnim potrebam, možnostim in predvsem politični volji* (Intervju z Ivanom Staničem 2012).

Zagotavljanje legitimnosti načrtovanja danes ne predstavlja normativa, temveč »luksuz« odvisen od načel in vrednot nosilcev načrta. Ker v konkretnem primeru legitimnost ni upoštevana, se je civilna iniciativa odločila za uporabo pravnih sredstev. Na tem področju je skupnost prebivalcev bila formalno gledano uspešnejša, saj je njihovo delovanje pripomoglo k trenutni zaustavitvi projekta. Neformalno gledano pa dvomim, da bi zaustavitev projekta zaradi pravnih ovir pripomogla k povečanju pravočasne in aktivne participacije.

O odnosu načrtovalske stroke do stanovalcev in projekta

- *[...]sicer je to bogokletno in pač kot laik nimaš pravice soditi o arhitekturnih vrednotah in tako naprej, ampak za določene ljudi, recimo za našo družino, je izredno pomembno, da je ta del Ljubljane urejen še tako, kot je bil načrtovan v 30ih letih.*
- *In se tudi podcenjuje, kakšne informacije nam dajejo.*
- *[...] izključuje se jih, namensko.*
- *To je začaran krog. Večina strokovnjakov dela za občino ali pa za državo. In ti so zaradi tega tiho, ker se bojijo, da ne bodo dela več dobili*

(Intervju s stanovalci 2012).

- *Ta stopnja, kako blizu pustiš prebivalce, je zelo odvisna tudi od značaja in profesionalnega gledanja posameznikov. Zdaj nekateri bi jih radi imeli mnogo bližje, nekateri, pa se nočejo sploh pogovarjati. V tem razponu se te neformalne možnosti razlikujejo*

(Intervju z Ivanom Staničem 2012).

Poleg občutka zanemarjanja mnenj stanovalcev zaradi različnih interesov, prevladuje tudi splošno značilen občutek ali prepričanje, da laični uporabnik prostora nima pravice soditi in narekovati njegovo oblikovanje.

Kot drugo težavo so intervjuvani izpostavili pomanjkanje avtonomnosti delovanja tako prostorskih strokovnjakov kot tudi javnih institucij. Oboji se namreč v težavnem svetu mnogoterosti preferenc in kapitalistične logike normalno nagnejo k preferencam družbeno in predvsem ekonomsko močnejšega. Od tod tudi občutki razočaranja nad delovanjem občine, katera primarno sodeluje z investitorjem in ne stanovalci.

O javnih institucijah

- *In ne more priti župan, ki nas zastopa, it noter v to investicijo in bit kontra nam. Ker mi smo njega izvolili, zato da bi nas ščitil in delal.*
- *Gre za samopašnost oblasti, ki ne razume, da je izvoljena. In da predstavlja in zastopa v bistvu ljudi. To je fenomen novih demokracij, kjer ne razumejo še čisto točno za kaj gre*

(Intervju s stanovalci 2012).

MOL je za ta projekt, MOL stoji za tem projektom. In MOL v bistvu ni na strani ...

seveda ne morem nič od tega trdit, ampak iz vsega kar se da razbrat je, da je MOL dejansko ves čas podpiral ta projekt, mu je šel naproti in mu pomagal do vsaj te formalne verifikacije dokumentov in podobno (Intervju z Ivanom Staničem 2012).

Primarni interesi investitorja so finančni, medtem ko se od občine pričakuje delovanje v javnem interesu. Vendar že samo ustanavljanje javno-zasebnih partnerstev kaže, da občina potrebuje finančno podporo, katera je v času neoliberalizma odvisna od zasebnega kapitala. Ker pa finančni kapital prinaša moč, se morajo javni deli partnerstev pogosto podrežati zasebnim.

Občina ima poleg tega tudi vnaprej določeno vizijo prostorskega razvoja, od katere bi bilo nesmotrno odstopati. Za realizacijo načrtov pa potrebuje investitorje ter jih zato tudi podpira.

O prostorskih interesih in vrednotah

Jaz mislim, da ta projekt sodi v sklop vseh projektov iz leta 2007, se pravi pred uradno razglasitvijo recesije. To sodi v sklop pretiravanja in požrešnosti (Intervju z Ivanom Staničem 2012).

- *Noben nas ni povabil zraven, da bi diskutirali o tem, kaj Ljubljana rabi, kar nasilno so določili, da tukaj rabimo pa imet biznis.*
- *Tukaj živijo ljudje, ki vejo, kaj je za njih dobro. Ne rabimo nekoga, ki nam pride povedat, kaj je za nas dobro.*
- *[...] Za nas je to vrednota, to je vrednost okoliša, v katerem mi živimo.*
- *Ker tisto kar mi vidimo je, da teptajo naše osnovne vrednote, ki seveda niso bile moderne v zadnjih 20ih letih, ki pa so, da živiš v čistem, zdravem in varnem okolju, kjer vzgajaš svoje otroke v ene normalne ljudi. In s tem projektom smo mi videli, da so ogrožene te osnovne vrednote.*
- *To je nasilje kapitala in temu pa smo mi se uprli.*
- *In to je naše vodilo bilo: da se da temu objektu vseeno dodat toliko komercialnih vsebin, da bi on naprej živel in imel večnamensko vlogo. In za ljudi, prebivalce Ljubljane, in za investitorja*

(Intervju s stanovalci 2012).

Nihče od deležnikov sami revitalizaciji ne nasprotuje – do nasprotovanj je pripeljal konflikt interesov in vrednot. Kot že rečeno, sta poglavitna interesa družbenikov BŠP

nadaljnji razvoj projekta in finančni dobiček. Ker se stanovalci finančnega profita ne morejo nadejati in ker bi konkreten prostorski poseg vplival na njihov vsakdan, so v njihovih prvih vrstah vrednote povezane s kvaliteto bivanjskega prostora.

O participaciji

- *Odvisno od primera in odvisno od intenzitete investicijske namere. Tisto, kar je blazno veliko, tam ni nobene participacije. Trigranit, potniška postaja ... je bila tam kakšna participacija? Ne. Je bil pa dosežen s pravnega vidika, nek dogovor o zagotovitvi javnih programov. Ampak to nima veze s splošno javnostjo, ima pa veze s poslovanjem oziroma upravljanjem mest (Intervju z Ivanom Staničem 2012).*
- *Iniciativa je en zelo dober primer, kjer se je civilna družba organizirala zato, da bi stvari na pravo mesto postavila. Ker moramo v družbi vsi participirat, ko gre za neke velike posege, ne more to biti ena odločitev od zgoraj. Ali pa ne more to biti samo interes kapitala. Ker mi tukaj živimo, moramo vsi participirat.*
- *Konec te ene ugotovitve bi bilo, da, ne da je nujno, ampak da se mora začeti pogovarjat, investitor in vsak z okoljem, nujno.*
- *Saj to delajo v Evropi*
(Intervju s stanovalci 2012).

Participacija je v primeru revitalizacije bežigrskega stadiona konfliktna, saj drugačna v danih okoliščinah niti ne bi mogla biti. Narava participacije je posledica nizke stopnje demokratičnosti v prostorskem odločanju, saj je ta večinoma omejena na formalno-pravno raven. Luknjo v zakonodaji, katera pravice odločanja omejuje z lastništvom in torej zanemarja vplive prostorskih posegov na širšo okolico, bi lahko zakrpala pravočasna participacija vseh deležnikov.

Če se naslonim na Arnsteinovo lestvico participacije, je ta le navidezna, nekje na stopnji med informiranjem in konzultiranjem. Trenutno najpogostejše in politično uspešne oblike participacije v prostorskem načrtovanju – pomirjanja – v tem primeru še ni bilo. Konflikt je resnično kompleksne narave, saj enostavno predlaganje ponovnega snovanja načrta prenove, tokrat s sodelovanjem stanovalcev, ni mogoče. Pravočasna participacija prinaša nove stroške, potrebo po novih kadrih in izobraževanju javnosti – kar lahko realizacijo projekta časovno močno zavleče. Spet po drugi strani je primer pokazal, da načrtovanje »od zgoraj navzdol« v času kritičnosti, partikularnih interesov in samorefleksije izgublja na legitimnosti. Pomanjkanje legitimnosti pa prav tako lahko

zaustavi ali upočasni realizacijo projektov.

V slovenskem prostoru se zdi, kot da je civilna pobuda apriori izraz zaviralne, konfliktna participacije. To si razlagam z značajem slovenske prostorske kulture, v kateri je participacija povečini še vedno nek obrobni pojem. Pogost problem civilnih pobud v našem okolju je njihovo delegitimiziranje sprememb, brez podaje konkretnih alternativnih rešitev. Takšno civilno-politično udejstvovanje je označeno za ozkogledno in egoistično. Zaviralnost narave civilnih pobud ne prinaša pozitivnih družbenih sprememb. Vendar le formalno določena participacija ne bo kaj dosti vplivala na večjo umeščenost koncepta v splošne kulturne vzorce, tudi prostorske. Če je participacija vsiljena »od zgoraj«, brez zavedanja o pozitivnih učinkih izvajanja le-te, predstavljajo formalni okvirji načrtovalcem le nepotrebno navlako ali nujno zlo. Posledica takšne logike so sedanji minimalni predpisi o sodelovanju vseh deležnikov načrtovanja, kateri vodijo v izvajanje zgolj navidezne participacije le z namenom zagotavljanja politične legalnosti.

4 SKLEP

Študija primera revitalizacije bežigrskega stadiona potrjuje mojo tezo o zanemarjanju koncepta participacije v prostorskem načrtovanju. To zagovarjam s samim obstojem konflikta, ki temelji na neupoštevanju interesov vseh deležnikov načrtovanja. Pomanjkanje participacije, oziroma višje ravni participacije, so potrdili tudi vsi intervjuvanci. Pripadniki civilne iniciative so večkrat glasno izrazili želje in potrebe po participaciji ter pokazali nemalo razočaranja nad neupoštevanjem njihovih stališč in preferenc. Pripadnik formalne načrtovalske stroke se je prav tako strinjal, da je raven participacije nizka, vendar vedno v okviru legalnih minimalnih standardov – da torej načrtovanje prostora poteka tehnično pravilno.

Participacija v prostorskem načrtu prenove stadiona ni bila načrtovana, saj jo je vzpostavila civilna iniciativa. Kasneje je legalno potrebna raven participacije sicer bila vzpostavljena, vendar se način participiranja v tem primeru ni izkazal za produktivnega, temveč ravno nasprotno – informirani stanovalci so na potek projekta delovali zaviralno.

Upoštevač primer revitalizacije bežigrskega stadiona ter zaplete povezane z njim lahko zaključim, da bi pravočasno vključevanje vseh deležnikov prostorske prenove zmanjšalo raven konflikta ter povečalo legitimnost prostorskega posega. Seveda bi to

bilo mogoče le v primeru, če bi bil delež mnenj stanovalcev v času načrtovanja tudi upoštevan – torej, da bi bila civilni družbi že v samem začetku podeljena določena mera politične moči. Ker pa zgodnje participacije v konkretnem primeru ni bilo, lahko o pozitivnih učinkih nerealizirane, imaginarne participacije zgolj teoretsko špekuliram.

Obravnavani spor v prostorskem načrtovanju lahko na najbolj osnovni ravni opredelim kot posledico različne koncepcije prostora, o kateri sem govorila v samem začetku naloge. Investitor in ostali družbeniki namreč stadion in njegovo okolico dojemajo kot abstrakten prostor, poln potenciala in možnih finančnih profitov. Stanovalci Fondovih blokov na drugi strani enak fizični prostor doživljajo subjektivno, saj ta predstavlja del njihovega vsakdanjega življenja. Ker je socialno dožemanje fizičnega prostora tako različno in ker pri načrtovanju sprememb niso bile usklajene potrebe vseh deležnikov (ker ni bilo kompromisov), je bil končni načrt iz strani stanovalcev sprejet nelegitimno. Če bi prišlo do participacije med BŠP in Fondom pravočasno, bi bil projekt morda zasnovan bolj zmerno, kar bi prineslo zadovoljstvo vsem, tako stanovalcem, ker bi svoje okolje še vedno vrednotili kot bivanjsko prijetno, kot tudi investitorju, ker bi do realizacije projekta lahko prišlo prej. Poleg tega bi izvedba gradnje lahko bila cenejša, bolj trajnostno naravnana in tako ekonomsko donosna ne le v bližnji temveč tudi bolj oddaljeni prihodnosti.

Širša interdisciplinarnost v prostorskem načrtovanju – in to ne le na formalni ravni – postaja v postmodernih družbah nuja. Vprašanje pa je, kako bodo dejavniki neoliberalizma, ekonomske rasti in političnega manipuliranja na eni ter koncepti participacije, inkluzivnosti in enakovredne različnosti dosegli nek skupni kompromis.

Pri določanju prioritet prostorskega načrtovanja povečini zmagajo prioritete močnejšega. V Sloveniji so zadnjih 20 let to bili povečini tržni interesi manjšine, izraz katerih so bili megalomanski, neumeščeni in danes nekateri celo napol mrtvi prostorski projekti. Neustavljivo rast javno-zasebnih prostorskih posegov je čas trenutne ekonomske krize precej omejil. Morda bi sedaj bil idealen čas za prestrukturiranje arhitekturno-urbanističnih politik, v smeri bolj zmerne in socialno občutljive gradnje.

5 LITERATURA

Albrechts, Louis. 2004. Strategic (spatial) planning reexamined. *Environment and Planning B: Planning and Design* (31): 743 – 758.

Cerar, Aidan in Marko Peterlin. 2011. Načrtovanje mesta »od spodaj«. *Arhitektov bilten XXXLI* (188 – 189): 33 – 38.

Čerpes, Ilka. 2011. Razvoj sodelovanja javnosti pri načrtovanju posegov v prostor. *Arhitektov bilten XXXLI* (188 – 189): 70 – 72.

Dešman, Miha. 2011. Uvodnik – Participacija: teorija ali praksa? *Arhitektov bilten XXXLI* (188 – 189): 4 – 5.

Fezer, Jesko in Mathias Heyden. 2011. V gradnji – Strategije participativne arhitekture in prisvajanja prostora. *Arhitektov bilten XXXLI* (188 – 189): 73 – 78.

Filipović, Maša. 2007. *Družbena kohezija in soseska v pozni moderni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Gantar, Pavel. 1984. *Urbanizem, družbeni konflikti, planiranje*. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS.

--- 1993. *Sociološka kritika teorij planiranja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Iztepač. Dostopno prek: <http://www.iztepac.net/> (1. september 2012)

Jurman, Urška in Apolonija Šušteršič. 2011. Uvodnik – Participacija in vloga javnosti. *Arhitektov bilten XXXLI* (188 – 189): 8 – 9.

Kos, Drago. 2002. *Praktična sociologija za načrtovalce in urejevalce prostora*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- 2011. (Ne)znosna težavnost komuniciranja. *Arhitektov bilten XXXLI* (188 – 189): 22 – 23.

Križnik, Blaž. 2011. Brez zaupanja, nelegitimni in izključeni – Neoliberalna urbana politika in lokalne pobude. *Arhitektov bilten XXXLI* (188 – 189): 46 – 47.

Lah, Ljubo. 2011. Participacija javnosti v arhitekturi in urbanizmu – med teorijo in prakso. *Arhitektov bilten XXXLI* (188 – 189): 30 – 31.

Low, Setha M. 1996. Spatializing Culture: The Social Production and Social Construction of Public Space in Costa Rica. *American Ethnologist* 23 (4): 861 – 879.

Marvasti, Amit. B. 2004. *Qualitative Research in Sociology: An Introduction*. New Delhi: Sage Publications

Mlinar, Zdravko. 2008. *Življenjsko okolje v globalni informacijski dobi*. Knj. 1, Prostorsko-časovna organizacija bivanja. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Mušič, Vladimir Braco. 1999. Civilna družba v urbanizmu med državo in krajevno samoupravo. V *Civilna družba v Sloveniji in Evropi: stanje in perspektive: zbornik razprav*, ur. Rado Bohinc in Metod Černetič, 253-257. Ljubljana: Društvo Občanski forum v sodelovanju z založbo FDV.

Mušič, Vladimir Braco. 2004. Mesto in urbanizem med teorijo in prakso. *Teorija in praksa* 41 (1-2): 309-331.

Ogorelec, Breda. 1995. *Komuniciranje z javnostjo: priročnik za urbaniste*. Ljubljana: Urbanistični inštitut Republike Slovenije.

Planet Siol. Dostopno prek: <http://www.siol.net/> (10. september 2012)

Purger, Jana. 2010. Polivalentnost urejanja prostora. *Teorija in praksa* 47 (2-3): 299-307.

Rotar, Braco. 1981. *Pomeni prostora (ideologije v urbanizmu in arhitekturi)*. Ljubljana: Delavska enotnost.

Simoneti, Maja in Alma Zavodnik Lamovšek. 2009. *Prostor za vsakdanjo rabo: širimo znanje za sodelovanje v urejanju prostora*. Ljubljana: Ministrstvo RS za okolje in prostor, Direktorat za prostor.

SkyscraperCity. Dostopno prek: www.skyscrapercity.com (10. september 2012)

Stanovalci fondovih hiš za bežigradom. 2009. Spopad med davidom in goljatom. *Arhitektov bilten XXXIX* (181 – 182): 55 – 57.

Till, Jeremy. 2011. Pogajanje z upanjem. *Arhitektov bilten XXXLI* (188-189): 12-16.

Uršič, Matjaž. 2008. Arhitekture bolečine – izkustvo bolečine in uveljavljanje telesu neprilagojenih družbenoprostorskih estetskih praks. *Družboslovne razprave XXIV* (57): 59 – 77.

--- 2010. Participacija je ključ do uspešnega projekta (Pogovor z Majo Simoneti). *Arhitektov bilten XXXLI* (188 – 189): 24 – 29.

Wikipedia. 2012. *Stožice Stadium*. Dostopno prek:
http://en.wikipedia.org/wiki/Sto%C5%BEice_Stadium (10. September 2012)

PRILOGA A: TRANSKRIPT INTERVJUJA Z IVANOM STANIČEM (vodjo Odseka za upravne in splošne zadeve na Oddelku za urejanje prostora, MOL)

Snemani pogovor je potekal dne 3. septembra zjutraj, na Oddelku za urejanje prostora, MOL

Jaz: *Kakšne so formalne smernice MOLa pri prostorskem načrtovanju?*

Ivan: Odvisno kaj se definira kot formalno...Treba je razlikovati med politiko in predpisanimi zakoni, predpisi, področno zakonodajo ali pa z odločitvami v MOL. Politične odločitve lahko tudi razumemo kot formalne, čeprav niso. Politična (vsebina) je mehka in se pač njena formalna vsebina prilagaja vsakokratnim potrebam, možnostim in predvsem politični volji. Zdaj, lahko rečemo, da je formalna smernica MOLa za izvedbo plana vizija 20-25, ki je bila predstavljena 2009. Recimo, da je to politična vizija, ki na nek način tudi formalno zavezuje to politično garnituro, da to spelje. To je politično formalno. Pravno formalno so pa zadeve, ki so iz predpisov; pa ne samo iz področja prostorskega planiranja ampak tudi kmetijstva, voda, narave, kulture, varnosti, cestnega prometa in tako naprej. Formalni okvir ali formalne smernice so pomembne in to so zadeve, ki kdaj tudi omejujejo izvajalci oziroma soglasodajalci, posamezni resorji. Tako da more to zadevo, zavezan (MOL) tako kot vsi ostali v državi.

Jaz: *Seveda se jih poskuša čim bolj upoštevati...ali se jih kdaj ne, oziroma kdaj, zakaj in kakšne so te pomanjkljivosti, da se jih kdaj...*

Ivan: Ne. Ta opcija ne obstaja. Da jih ne upošteva. Zdaj, če govorimo o strogih formalnih smernicah, ki niso politične smernice ampak resorne, ni možnosti, da MOL ne bi upošteval smernice soglasodajalca, ker na to ne bi dobil soglasja. Kar pomeni, da katerikoli dokument, ki bi ga MOL pripravljaj, ne bi bil verodostojen oziroma ne bi bil sprejet. Lahko bi pa recimo bil zavrnjen, zavržen na drugi stopnji. Se pravi MOL lahko dela nezakonito, ampak sebi v škodo in na lasten riziko. In to mi pač ne delamo, nobena občina tega ne dela. Govorimo o formalnostih seveda.

Jaz: *No saj to je potem ta razlika med zakonskimi okvirji in smernicami, smernice so bolj prilagodljive...*

Ivan: Smernice pridejo iz zakona ven. Smernica ne more bit ne iz zakona, smernica ne more bit en politični konstrukt ali pa produkt, da si en minister nekaj izmisli. Ne more, pa pika. Če govorimo o pravni državi seveda. No tako. Torej, tega ni.

Jaz: *Kaj pa ti formalni zakonski okvirji, se vam kot prostorskemu strokovnjaku zdijo mogoče pretogi, da mogoče omejujejo določen razvoj ali so pač nujni varuhi, da se ne dogaja kar vse povprek?*

Ivan: Zdaj tako je...v pravnem sistemu seveda obstajajo področja in področja pokrivajo posamezni resorji. Ni nujno, da so smernice resorju skladne. Resor je ubistvu po svoji naravi fundamentalist in svoje področje pokriva od začetka do konca, ne glede na to, kaj drugi resor misli. Če govoriva recimo samo o področju...če bi primerjal recimo kulturo in promet, na primer ni nujno, da je to kar kultura napiše, izvedljivo na področju prometa in obratno. Po drugi strani sta zadevi sorazmerno skladni, takrat recimo, ko se cesto zakoplje novo, ima področje kulture neverjetno priložnost, da razkoplje arheološke ostaline. To, kar se je avtocestnim sistemom delalo, je dejansko bil plus za kulturo, čeprav bi lahko zadevo videl kot minus za kulturo, češ, da je to bilo uničevanje. Je bilo uničevanje in odkrivanje. Se pravi, ta čisti plus ne obstaja, ampak je nek umetni plus. Ali pa recimo narava in urejanje prostora, natura, to kar je zdaj afera recimo s priključkom pri Škofljici ali pa nova cesta proti Kočevju, kar je bilo v medijih nekaj dni nazaj. Zdaj, lahko rečemo, da je načrtovalec bil malo trd, da je dejansko silil s preprostejšo rešitvijo preko območja nature, namesto, da bi šel zadaj ali pa se izognil območju nature in se izognil prepiru z drugim resorjem. Zdaj nekoč sta to bila resorja znotraj istega resorja, okolje in prostor, zdaj sta to resorja razdeljena na infrastrukturo in

kmetijstvo. Se pravi dva ministra sta tukaj vpletena. Nekoč je celo bila shizofrena situacija, da si imel ta plus in minus pod istim ministrom, nerešljivo...ali pa rešljivo, kakor se vzame. Zdaj, ali je napaka v definiciji območja nature? Ali je preprosto napaka v resorju infrastrukture, ki je malo neiznajdljiv ali pa malo trd. Ubistvu je verjetno napaka na ravni obeh, nature, ki je šla malo predaleč, ali pa ni šla malo predaleč, kakor se vzame, zdaj spet kurijo te konflikte...ali pa je infrastruktura rekla 'mi smo močnejši, mi imamo bagre in valarje, kaj ima narava, nič, ubistvu, narava ima ptiče in metulje'. Tako da...

Jaz: *Potem bi se mogoče lahko reklo, da je premalo sodelovanja med različnimi resorji...*

Ivan: Ne. Sem to povedal na začetku, ne more bit sodelovanja...ker resor po naravi mora bit fundamentalističen. In dejansko se zadeve vedno preklapajo, nobena zadeva ni od-do, pa naslednja naprej, ampak so vedno neka vmesna polja, kjer se dejansko ne da ali pa ni treba po robovih brusit, preden se sploh primer zgodi.

Jaz: *No, vzemiva to kar kot uvod, da se premakneva do participacije – meščanov, prebivalcev pri prostorskem načrtovanju. Kako MOL na splošno opredeljuje vlogo meščanov pri načrtovanju in kako pogosto se njihove mnenja upošteva?*

Ivan: Spet govorimo zdaj o formalnih dolžnostih in neformalnih dolžnostih. Kar se formalnih dolžnosti tiče, jih MOL izvaja v popolnosti. Se pravi, ko se akt razgrinja, je razstava in je razprava – to kar zakon predpisuje. Prostor za izboljšave, ki pa je dejansko na tem neformalnem delu, pogovarjanje prej in vmes; to kar sem rekel z javno razgrnitvijo in razpravo, je pogovarjanje potem. Se pravi, da je vizija že postavljena, nekaj je že narejeno, vprašani so dejansko samo formalni soglasodajalci, občani pa ne. Če govorimo zdaj o tem *empowermentu*, dajanju moči prebivalcem, se to dogaja...tudi če ne. In tega pogovora načeloma ali praviloma ni. Po drugi strani je tudi pri formalnih razgovorjanjih možno doseгти spremembe, na primer, ko se je občinski prostorski načrt sprejemal, so bile razprave po četrtnih skupnostih, dvakrat celo, bile sta dve razstavi. Tako da, je predstavil (MOL) svoje delo občanom, ampak tako, na nek postfesten način. Predhodnega razgovarjanja ni bilo. Je bilo pa recimo predhodno razgovarjanje pri, to je 2001, ko se je delala zasnova prostorskega razvoja, kot neka vrsta strokovne podlage, ali pa sinteznega prikaza možnosti razvoja mesta. Ampak to je star dokument, 10 let v planiranju je ubistvu veliko časa. To je staro, se je tudi ekonomska situacija spremenila. Od takrat do zdaj, politično ne. Ampak ta ekonomska pa izrazito. Tako da tisti dokument je nek zbir informacij, ki so ga tudi posredovali javnosti in so bila pogovarjanja o tem. Navadno se pa razprave vrtijo znotraj strokovne sredine samo, ne pa splošne javnosti.

Jaz: *Pa se kdaj prav zgodi, da MOL samoiniciativno komunicira s stanovalci? Oziroma, lahko preideva na prostorske delavnice. Nekaj jih je bilo, recimo tista v Šiški...*

Ivan: Spodnja Šiška ja. Tisto se je začelo in se ustavilo. Takrat se je začelo in sem celo jaz vodil ta projekt, ampak se je v enem momentu ustavil. Tudi zaradi različnih videnj nosilcev na ravni MOLa, na ravni uprave. Ta stopnja, kako blizu pustiš prebivalce, je zelo odvisna tudi od značaja in profesionalnega gledanja posameznikov. Zdaj nekateri bi jih radi imeli mnogo bližje, nekateri, pa se nočejo sploh pogovarjati. V tem razponu se te neformalne možnosti razlikujejo.

Jaz: *Pa se vam zdi, da se zdaj skozi čas, da se bolj blizu spušča ljudi?*

Ivan: Težko bi rekel. Odvisno od primera in odvisno od intenzitete investicijske namere. Tisto, kar je blazno veliko, tam ni nobene participacije. Trigranit, potniška postaja...je bila tam kakšna participacija?...ne. Je bil pa dosežen, iz pravnega vidika, nek dogovor o zagotovitvi javnih programov. Ampak to nima veze s splošno javnostjo, ima pa veze s poslovanjem oziroma upravljanjem mest.

Jaz: *Kaj pa nasploh, ali stanovalci izražajo kakšne želje in pripravljenost pri sodelovanju z vami...*

Ivan: Ja. Vedno to.

Jaz: ...in to ne samo v primerih NIBMY, ko se res uprejo nekim posegom ampak predvsem mislim na pozitivno sodelovanje...

Ivan: Ja, obstaja tale portal, ki se mu reče Pobude občanov. In tam se vse sorte pojavlja, od primerov odstranitve ograje do protestov zaradi namestitve zabojnikov za smeti, do vprašanj 'kdaj bo že potniški javni promet prišel do našega naselja?' na primer. To pa je definitivno planerska naloga. To ni zdaj tisto 'jaz bi se rad vozil z avtobusom'. To je nekaj, kar je v vseh ciljnih, političnih in praktičnih MOLa, pripeljat avtobuse povsod na petminutno razdaljo od uporabnikov. To je vizija. Se zgodi, ampak ne zgodi se zelo hitro. Saj dosti je pobud, to ste videli ane, dosti je tudi konkretno planerskih panog. Ki se pač spremenijo, ali se pa ne spremenijo v akcijske programe.

Jaz: Zdaj za konec bi prešla pa še na Bežigranski stadion...na splošno, kako MOL, ali vi osebno, če želite povedati, vidi celotno situacijo?

Ivan: Tako...kako MOL vidi situacijo – MOL vidi situacijo kot eden od razvojnih projektov, ki so tudi napisani v viziji 20-25, in tudi v občinskem prostorskem načrtu je projekt vzet zares. To kar si je lastnik zemljišča, zdaj pustimo to, kako je do zemljišča prišel, oziroma kako se je ta nepremičnina znašla v zasebnih rokah...ali pa bom še drugače rekel, kako so se tisti vrtički od Fondovih blokov znašli v mapi zemljišč štadiona. To so seveda vprašanja, mislim jaz na ta vprašanja ne bom odgovarjal, ker ne znam. Ampak cela zadeva je: razvojna pobuda, pobuda je legitimno sredstvo za izražanje volje na področju prostorskega planiranja, zakon jo specificira v poglavju Javnost. Pobuda kot izraz je osnova za začetek česarkoli, na področju planiranja. Pobudo da resor resorju, pobudo da posameznik resorju, se pravi, vi kot občanka daste pobudo, kot izvajalec dejavnosti planiranja na javnem rangju. Skratka, pobuda za to je bila in pač zgodilo se je, kar se je. Investitor je v sodelovanju z občino izvedel natečaj in lahko rečemo da to, kar je zdaj, sprejeto kot akt, izraža skupno voljo občine in investitorja. Stanovalec najbrž nihče ni nič vprašal zato, ker je lastništvo na zemljišču razumljeno kot izhodišče za vložitev pobude, oziroma za njeno legitimiteto. Zdaj, kako se je to zemljišče v kosu znašlo v rokah enega posameznika, ene družbe, je pa stvar morda vašega raziskovanja. Jaz se ne bi v to spuščal.

O projektu samem jaz mislim, da dva štadiona, nogometna, v mestu sta lahko. Če bi imeli dva dobra nogometna kluba, od katerih bi eden igral v Champion's league, bi bil sploh navdušen. Tako imamo ubistvu dva evropska drugoligaša ali tretjeligaša, ki sta tudi kot komercialen subjekt precej šibka. To ni Manchester United ali Barcelona. Če bi to bilo tako, potem bi imeli dve odlični tovarni športa v mestu, pa jih nimamo.

Jaz mislim, da ta projekt sodi v sklop vseh projekt izpred leta 2007, se pravi pred uradno razglasitvijo recesije. To sodi v sklop pretiravanja in požrešnosti. In so tudi to projekti, ki so na nek način sprožili to nepremičninsko krizo, oziroma krizo bančništva, ker veliko teh bančnih izgub ima enačaj z neracionalnim vlaganjem v nepremičnine. Tako da jaz ta projekt tako vidim. Mislim, da sta dva štadiona v Ljubljani ok. Vse to, kar je okoli tega štadiona za Bežigradom, hotel in poslovni prostori in ne vem kaj še vse, je pa ubistvu neizpeljivo(?). Se pravi tudi ta projekt je v krizi.

Jaz: No saj, »Fondovci« se med drugim bojijo, da bi se začela gradnja, pa se ne bi niti končala.

Ivan: Mislim jaz ta hip sploh dvomim v začetek. Se pravi tam je zdaj eno območje nature, narava prevzema tisti svet. Pa še to no, zdaj jaz sem do tistih vrtičkov bil tudi delno sentimentalen...mislim jaz nič nimam s tem ampak tisti vrtički so bili gotovo eni izmed najlepših vrtičkov v Ljubljani. Med zidom od štadiona nekdanjega in bloki, je bil park iz zelja, solate, krompirja in cvetic. In je bilo to perfektno. In dejansko se mi zdi škoda, da se ta sedemdesetletni vrt uniči.

Jaz: Ubistvu je danes vedno bolj moderno imeti vrt, permakultura in tako dalje...

Ivan: Ja, ja

Jaz: *Koliko je pa MOL pripravljen v končni fazi popuščat, recimo pri ohranjanju te zelenice?*

Ivan: MOL nima kaj dosti govorit zdaj tukaj. MOL bi lahko dejansko naročil investitorju...Ne!, ubistvu v tej situaciji, ko je podroben prostorski načrt že sprejet, ko je okoljsko poročilo Ministrstva za okolje in prostor šlo skozi. Ministrstvo je podpisalo, da je vse v redu. Zdaj za vračat zadevo nazaj bi bilo treba uporabiti izredna pravna sredstva, ampak ne MOL. Ker pravim, MOL je pri celem projektu na nek perverzen način soudeležen. MOL je za ta projekt, MOL stoji za tem projektom. In MOL ubistvu ni na strani...seveda ne morem nič od tega trdit, ampak iz vsega kar se da razbrat je, da je MOL dejansko ves čas podpiral ta projekt, mu je šel naproti in mu pomagal do vsaj te formalne verifikacije dokumentov in podobno. Zdaj, ali se bo investitor odločil v ta projekt it, to pa je dejansko stvar ene špekulacije. Ali bo sploh upal, ker to so dejansko neprimerljive nepremičnine. Meni je žal recimo, da se ni odločil za kaj manj ambicioznega, Muzej športa recimo.

Jaz: *Ali se ni za živalski vrti zanimal nekaj časa...*

Ivan: Glejte, ne vem. Pač ta projekt sodi v sklop projektov izpred leta 2007, ko so bili apetiti blazni in racionalnosti ni bilo neke. In denar je bil očitno zelo poceni, se pravi se je dalo razmišljati tudi preko meja donosa.

Jaz: *Mhm...No saj to je več ali manj to, bi morda še kaj dodali?*

Ivan: Ne vem, vi vprašajte, kaj vas zanima.

Jaz: *Ok, potem sva s snemanjem zaključila.*

PRILOGA B: TRANSKRIPT INTERVJUJA S STANOVALCI

Snemani pogovor je potekal dne 29. avgusta zvečer, na klopcah v soseski Fondovi bloki. Udeleženci pogovora:

Jože – starost med 45 in 50 let, 8. stopnja formalne izobrazbe, etažni lastnik stanovanja, 20 let bivanja v Fondovih blokih (40-50 let bivanja v Bežigradu)

Katarina – starost 47 let, 5. stopnja formalne izobrazbe (samozaposlena), etažna lastnica stanovanja, 17,5 let bivanja v Fondovih blokih (s sosesko povezana od otroštva)

Kerstin – starost 52 let, 8. stopnja formalne izobrazbe, etažna lastnica stanovanja, 19 let bivanja v bližini Fondovih blokov

Peter – starost 61 let, 7. stopnja formalne izobrazbe, etažni lastnik stanovanja, 6 let bivanja v Fondovih blokih

Ljubo – starost 46 let, 5. stopnja formalne izobrazbe, etažni lastnik stanovanja, 46 let bivanja v Fondovih blokih

Jaz: *Začnimo s standardnim vprašanjem: kdaj, kako ste se organizirali kot civilna iniciativa in pa zakaj?*

Katarina: Pobudnik po moje lahko pove...

Peter: To se je začelo s tem, da smo slutili, da se bo nekaj dogajalo in da obstajajo načrti, ki bi spremenili to okolje. In potem pa sem jaz poslal županu pismo z vprašanji, kaj se bo pravzaprav tukaj dogajalo. Na to pismo nisem dobil nikoli odgovora. To sem potem še enkrat probal pa ni bilo odgovora. In potem sem to pismo dal od vrat do vrat v nabiralnike. To je bil ubistvu začetek dogajanja.

Jaz: *Torej sami ste se angažiral prvo, ali ste že ko ste pisali pismo druge obveščali?*

Katarina: S kom si še spregovoril...

Peter: Ne ubistvu..tisti, s katerimi sem se pogovoril, tisti smo začeli stvar poganjat.

Jaz: *Zdaj...vi poudarjate, da seveda ste za prenovu, vendar ne kakršnokoli. Torej kakšni so vaši načrti, kakšne rešitve vi vidite, kaj ste pripravljeni sprejeti, česa ne...?*

Jože: Kar nadaljuj Peter... Jaz bi sam dopolnil, da prejšnje vprašanje, odgovor je ta, da je bilo žal v medijih, samo v medijih, da se pripravljajo pogodba, kako se je pojavil investitor, ki bo vse to rešil. In naredil nov stadion. Mi smo to zaznali kot stanovalci po radiu in televiziji najprej. Potem se je pa hkrati to začelo dogajati – Petrovo prvo pismo, pobuda, pa drugo pismo in potem smo se začeli združevati. Toliko, da bo jasno, da nas nihče to ni nagovoril, nihče nam ni to prišel predstaviti. Ampak je bilo najprej medijsko, s strani družbenikov, so to medijsko eksponirali in so predstavili projekt tako, da so bili v prednosti... ker so se verjetno zavedali, kaj se bo tukaj zgodilo, da se bo pojavil odpor, ampak so štartali češ evo, zdaj pa bo nekdo to rešil, propadajoč stadion. Ki pa je bil ubistvu v čisto dobrem stanju. Zelo zelo dobrem stanju je bil; eno leto pred podpisom pogodbe je bil celo obnovljen, z vložkom enega milijona evrov. In je bil za lokalne potrebe krasen.

Jaz: *Javna razgrnitev načrtov je pa kdaj bila?*

Jože: Javne razgrnitve ni bilo ampak se je začelo delati podtalno. Investitor je naredil načrt, prvi načrt je naredil investitor in ga je dal na zavod za varstvo kulturne dediščine, ki ga je zavrnil. Zavrnil, potem pa je čudežno čez en mesec, človek, ki je povezan s Fondom, dr. Robert Peskar, direktor direktorata za varstvo kulturne dediščine, potem tudi čudežno potrdil ta načrt. Mi, ko smo to izvedeli iz medijev, da se to zdaj nekaj pa dogaja in da je izdano kulturno-varstveno soglasje, smo si ga šli pa ogledat, v skladu z zakonom o dostopnosti informacij javnega značaja smo šli na ZVKDS in smo rekli, 'zdaj nam pa pokažite! Dolžni ste nam to pokazati.' In so nam pokazali in šele takrat smo prvič mi sami na lastno iniciativo videli ta famozni prvi projekt.

Jaz: *Z vami torej sami od sebe niso komunicirali?*

Jože: Ne, niti slučajno. Se je pa zgodila vzporedna zgodba, ki jo lahko poveš ti, ki najbolj tako poznaš, vzporedno, kaj se je dogajalo na zavodu, kakšen bo projekt. Se pa je zgodilo pismo, ki ga je investitor poslal vsem v naselju. To pa je bilo. Tam je pa nagovoril, da želi prenoviti tukaj, da želi sodelovanje in da ponuja temu naselju, nam etažnim lastnikom nove fasade, tlakovano cesto je obljubil, pa take stvari.

Peter: Ne saj moramo tudi poudariti, da ko smo mi zahtevali eno določeno pojasnilo, kaj se bo tukaj zgodilo, sta se in investitor in župan oba odzvala na našo zahtevo po pojasnilu. In sta pa tukaj, v tem prostoru, oba na nek način pojasnila, kaj se bo tukaj dogajalo, spremenilo. Noben od teh pa se ni na noben način hotel z nami pogovarjati o tem, kako si mi želimo, da bi se to okolje spremenilo, kako bi to lahko v bodoče izgledalo. Oba, in investitor in župan, se pravi MOL, sta prišla sem povedati, kakšne bodo spremembe. In nič drugega.

Jože: Kako bo, kako bo.

Katarina: Dejstva.

Jože: S tem da k županu so še nekateri stanovalci šli tja na razgovor in ga opozarjali, starejše gospe, 'pazte, to je moj vrt od začetka, to je moje sadje, moja drevesa', so ga opozarjali, in je rekel 'eh, vrtičkarji!'. Medtem, ko pa je investitor sem prišel, je pa vehementno rekel, ko so se zbrali ljudje na tej zelenici, ko je prišel z varnostniki, z blindiranim avtom, kot da bi se bal česa, je pred ljudmi rekel: 'tukaj gremo noter 21 metrov, na robu ceste je pokazal, kle bomo luknjo naredil'. 'Kanalizacijo', ker je vedel za njo, več kot 2 metra ima premer, 'bomo pa prestavili pod hiše'.

Takrat so skoraj nekateri se tam onesvestili. To je bilo že dejstvo, on je prišel povedati, kako bo.

Peter: (istočasno) Kako bo.

Jaz: *Ampak kakšne stvari pa ste dosegli, na primer glede prvotnega načrta. To kar je investitor govoril, je veljalo za prvotni načrt ali...?*

Kerstin: Prvotni načrt je krožil, je bil ubistvu na internetu objavljen in tisti, ki nismo bili del te skupine, ki se je organizirala v okviru Fondovih blokov, in smo iz okolice,

smo ubistvu samo na internetu videli en čuden načrt, ki je bil ubistvu tak, da štadiona več sploh ni bilo takšnega kot je zdaj. To je bila neka velika konstrukcija. In tam zraven ni bilo jasno, kdo to financira, nobene informacije ni bilo. Je pa to bilo objavljeno na internetu.

Katarina: Ja, in to so znikali, obstoj tega so sploh znikali.

Kerstin: To je neka južnoafriška firma delala.

Peter: In potem smo plakate lepili okoli stadiona, da bi obveščali okoliške prebivalce in hkrati smo pa imeli tudi zbor stanovalcev istočasno in smo ljudi dejansko spraševali, kakšen Bežigrad si sploh želijo, ali si želijo v takem Bežigradu živeti. To smo imeli PowerPoint predstavitev, in na tak način smo pač prebivalce, v ožji in širši okolici, vključili v diskusijo ali si želijo ubistvu tako spremembo okolice. To je bilo v isti fazi, ko je ta prvi projekt prišel na dan.

Jože: Ja. Še en mejnik, preden je ta projekt ven prišel, ki je pomemben. To je bil april 2008 - postavitve te gradbene ograje. To je zelo pomembna točka bila, ker mi smo se do takrat med sabo pogovarjali, ampak neorganizirano. Smo probali zasledovat, kaj se dogaja, oni so pletli zgodbo na Zavodu za varstvo kulturne dediščine, januarja februarja in aprila se je začela postavljati ograja. Kolega Rezar (Ljubo) je bil prvi na licu mesta, lahko to pove, ustavil izvajalce, ljudje so se zbrali, 'kje pa imate kakšna dovoljenja, kaj se dogaja?'. In oni so pokazali naročilnico nogometnega kluba Interblok, to je bilo vse kar so meli, kdo je naročnik – Interblok...

Ljubo: Ki nima nič s tem.

Jože: In potem smo mi korektno pustili ljudem, da postavijo ograje, da dokončajo ampak toliko, da pustijo nam dostop, da je to naše. In nismo takrat tisti dan dali tožbe za motenje posesti, ki bi jo lahko. Ker to je vedno, od začetka od etažnih lastnikov.

Jaz: *No, če se vrnem še nazaj; proti katerim stvarim vi konkretno ste? Na primer ti vrtički, ker nekako vztrajate, da naj bi to bile zelene površine, kaj če bi se na tem območju recimo naredil park?*

Ljubo: To smo že prvič rekli, da to sploh ni problem, tukaj je lahko tudi park. To samo mora biti zeleno.

Jože: Ampak o tem bomo odločali mi kot etažni lastniki, ker je to naša zemlja, pripada naselju.

Peter: Gre za skupno odločitev, to lahko je park, pod pogojem, da ostane v celoti zelena površina. Ampak glede na to, da je to skupna površina, bo to tudi skupna odločitev vseh stanovalcev. In glede na to da je že 80 let v uporabi, kot vrtovi tega naselja, je pa logično, da do takrat ostanejo to vrtovi. Ker skupno lastništvo v tem trenutku še ni rešeno.

Kerstin: No jaz bi povedala še to, da sicer je to bogokletno in pač kot laik nimaš pravice soditi o arhitekturnih vrednotah in tako naprej ampak za določene ljudi, recimo za našo družino, je izredno pomembno, da je ta del Ljubljane urejen še tako, kot je bil načrtovan v 30ih letih. In takrat je bil zelo dobro načrtovan. Taki okoliši, imaš jih recimo v Berlinu, so drugje zaščiteni, kot celota in so kulturna dediščina, se jih neguje, so turistične atrakcije in tako naprej. In taki vrtički, ne vem zakaj je taka gonja proti vrtičkom, so lahko zelo lepo urejeni in vredni ogleda za druge. To recimo najbolj vejo v Berlinu, kjer imajo Gartenverein, ki ga hodijo turisti na veliko gledat in to ni nobena mestna sramota. Tukaj rastejo drevesa, ki bodo biologi povedali in neke rastline, ki so same na sebi vrednota in se nam zdi, da je to absolutno nesprejemljivo, da se zaradi nekkih finančnih interesov vse to briše in gradi nek objekt izključno in zgolj samo zaradi finančnega interesa. Ker so tudi drugi interesi v življenju, ne samo finančni.

Peter: To sploh ni v evropskem duhu. V tem trenutku imam prijatelje iz tujine na obisku, ko jih peljem sem čez, in oni pravijo, 'tako stvar imet, kot skupnost stanovalcev v središču mesta, to je zlata vredno in to se absolutno ne sme pokvariti na noben način'.

Kerstin: In če je to odprto za druge, mi recimo smo zunaj, nismo del tega, ni naša zemlja to, ampak za nas je to vrednota, to je vrednost okoliša, v katerem mi živimo. Tako kot park tudi, seveda ti vrtički, mimo katerih se sprehajaš, ker so bili vedno urejeni, nikoli zanemarjeni, ker na teh vrtičkih niso nikoli bile neke šupe in ne vem kaj še vse; je bilo to vedno vredno ogleda, tam rastejo čez celo leto rože, ki jih stanovalci urejajo. In to je za cel ta okoliš vrednota, ne samo za te, ki to imajo.

Ljubo: No, ti kot sociolog...je še to važno: ker mi, če se ne bi mi skupaj zavzeli, bi zdaj do roba ceste bile 46 metrov visoke stavbe. 5 metrov stran od Fondovih hiš bi stal 46 metrov visok hotel. In to bi oni naredil tako, ne...če se mi ne bi skupaj...mi smo to zdaj vsaj zreducirali, da so se tukaj začele ene bajtice in vile delat, ampak so še vedno višje od Fonda.

Katarina: To še zmeraj ni za nas dopustno.

(Peter mora zapustiti pogovor)

Jože: Vse skupaj je mala razdalja, in tukaj not tlačit take impozantne stavbe in to predvsem v globino, da se to vse razmaje in razpoka... Ampak zdaj smo bili pri urbanih vrtovih – to so prvi urbani vrtovi v Ljubljani, prvi zarisani s paviljoni vrtovi...v paviljonih so bile noter klopce, prostor za druženje. To je bilo urbanistično načrtovano. Imamo načrte, kako je to zasnovano bilo takrat, ki veljajo kot urbanistični načrti.

Ljubo: Še to je...konec te ene ugotovitve bi bilo, da, ne da je nujno, ampak da se mora začeti pogovarjat, investitor in vsak z okoljem, nujno. Tako kot uskladijo tam sindikati in vsi skupaj, ko ne morejo sprejeti brez enega, tudi ne morejo brez okolja (prebivalcev) sprejet. Ne more biti več kot je bilo v socializmu, ko so rekli tukaj bomo zgradili in konec, pa so zgradili. Tega ni več. In ne more priti župan, ki nas zastopa, it noter v to investicijo in bit kontra nam. Ker mi smo njega izvolili zato, da bi nas ščitil in delal. On je pa noter, on je z 20% noter in hoče 46 metrsko (stolpnico) gor naredit. To je čisto skregano z vso pametjo. To če bi kje zunaj (izven Slovenije) povedal, bi se jim zmešalo.

Jože: S tem, da so varovalke v direktivah, ki pa so jih zanalašč spregledali. Evropske direktive, domača zakonodaja.

Kerstin: No, potem je pa še druga stvar, ki smo jo stanovalci občutili – to je pa podcenjevanje nas kot stanovalcev na razgrnitvah načrtov, predlogov, obrazložitvah, kako bo urejen promet in tako naprej. Tisto, kar so oni pripravili za nas, je bilo dejansko narejeno zelo šlampasto. Recimo, ko so nam predstavili promet, je lahko laik ugotovil, da si stvari niso niti dobro zamislili, do konca speljali, niso številke fitale, tako, da smo jim lahko na licu mesta dokazali, da njihova projekcija prometa tukaj ne more držat zato ker ne morejo v tako kratkem času kot so načrtovali, spraviti v garaže toliko avtov, kolikor so jih načrtovali, noter. Problem so bile tudi obremenitev okolja, glede zdravja, z delci, hrupom in tako naprej. Vse je bilo narejeno tako na približno, in ne zato, da bi recimo zaščitili prebivalce, ampak zato, da bi investitor lahko delal. To se je videlo ven iz vseh tistih poročil, okoljskih, da je zgolj namen, da se začne z gradnjo, ne pa, da bi se videlo, da je ta projekt diht in da ne bo povzročal škode v tem okolišu. Za katerega je pa treba vedet, da je to okoliš, kjer je ogromno otrok in starejših, to sta pa dve kategoriji prebivalcev, s katerima se zdaj vsi v Evropi ukvarjajo. Ravno tukaj ti ljudje živijo, tukaj imamo šolo, dva vrtca in je skrajno pomembno, da se uredi promet tako, da je to združljivo s tolikšnim številom otrok. Nesprejemljivo je, da se tukaj pakira toliko prometa. Za katerega pravim – niso natančno izračunali kako to...predpostavka je bila, da bodo vsi v garažah parkirali in ne vem kaj ampak na kakšen način bodo ti ljudje dejansko noter ob nekem dogodku prišli, to pa niso dobro premislili. To se je videli iz razgrnitve, ko so ostali ob vprašanjih tudi brez besed.

Jože: Oni so območje urejanja, določili samo območje od tukaj ceste, pa do tiste ceste, to je območje urejanja. In na koncu se je potem zgodilo, da so naredil tak velikanski projekt, ki ga zdaj tlačijo noter v to okolje. Manhattan sredi tega okolja, ne gre. Zraven

pa šola. Pa okolišani, pa majhne cestice, pa 1800 parkirnih mest. In to je 24 urni..to je tak promet, 3x večji kot v City parku, v garaži, pa skos krožijo, ker so vse različne storitve not. To ni za prireditve. Ker to so ljudje navajeni, prireditve...in zdržijo, pa tudi če je 2x tedensko. Ve se, tekma je tekma, to je stadion, s tem živiš. Tukaj je šlo pa za 24 ur. Jaz sem hotel samo to še poudariti, v prvotnih listinah odbora, tam noter dejansko piše, samo da se ohrani zelena površina. In psihološko gledano, takrat, če bi šli etažni lastniki glasovat, bi jih 95% reklo, samo naj bo park, samo da je zeleno, naj bo ohranjeno. Danes, po vseh teh pripetijah, po štirih letih res nekih takih podtalnih dejavnostih investitorja in mestne občine, danes bi bila stvar pa obratna, bi večina rekla 'vrtovi naj ostanejo', zanalašč. Ne da jih sprejema javnost, ker jih je javnost itak popljuvala, ker nenehno psihološko so na tem delali od prvega dne: 'to so vrtnički, tukaj imajo solato, ne bojo več imeli tega paradiznika zraven stadiona'.

Jaz: *No saj to sem še hotela vprašati – samo negativne odzive javnosti je čutil?*

Jože: Ne. To je pa spet odvisno od strukture ljudi, starosti ljudi. Recimo na forumih in mladi, to na veliko pljuvajo po nas. Na začetku so pa itak vsi. Zdaj ko so pa malo spoznali zadeve, pa recimo tisti bolj izobraženi, ki jim je kaj do kulturne dediščine, ta krog pa nas absolutno podpira.

Ljubo: Klasika župana je to, da on čisto tako nonšalantno reče 'solatarji'...tukaj je 100 dreves, smo prešteli, več kot 50 jih je starih 70 let. Potem drevored topolov, ki bo tudi šel. To bo gromozanska škoda se naredila. Vrtov je 1/3, vse ostalo so zelene površine, grmovnice, drevesa...on pa skos govori samo solatarji.

Kerstin: Veš kaj, jaz bi vseeno povedala, da za zunanje, seveda je ohranitev te zelenice, kakršnakoli je, vrtnički ali park, zelo pomembna...ampak to ni edino, daleč od tega. Jaz mislim, da je to, da se javnost fokusira, župan in vsi, pa tud vi nenazadnje, na to zelenico, je ubistvu škoda. Ker tisto kar mi vidimo je, da teptajo naše osnovne vrednote, ki seveda niso bile moderne v zadnjih 20ih letih, ki pa so, da živiš v čistem, zdravem in varnem okolju, kjer vzgajaš svoje otroke v ene normalne ljudi. In s tem projektom smo mi videli, da so ogrožene te osnovne vrednote. Najprej so te okoljske vrednote, potem pa varnost. Tam notri so predvideli na začetku neke kazinoje in ne vem katere še vse dejavnosti, trgovine. Mi pa poznamo primere v bližnji okolici, kot je recimo Smelt, kjer tiste stvari pod zemljo sploh ne živijo. Že Ajdovščina ne živi...

Katarina: Bežigrajski dvor.

Kerstin: In so to v centru Ljubljane. In zato smo se mi počutili ogrožene, ker smo videli, da morda... Nihče ni nam razložil in povedal, kako bodo poskrbeli, kako da se tukaj ne bodo zbirali ljudje, ki nič nimajo s tukajšnjimi prebivalci...kaj bo za nas tukaj dobrega. To je del naše skupnosti, noben nam pa ni razložil, kaj bo tu za nas dobrega. To bo kao za vso Ljubljano, ampak nihče nas pa ni vprašal. Mi bomo veliko žrtvovali, kaj bomo pa s tem pridobili?

Katarina: Službe so nam obljubili...

Kerstin: Ja, nekaterim. Ampak mi zunanji nismo tega tako doživljali, telefonov pa služb. Nam ni noben čisto nič ponudil, hvala bogu ane. Potem je še ena stvar, da se nam je zdelo, zdaj smo pa iz vidika davkoplačevalcev gledali – mi participiramo v tole Ljubljano, in zakaj se naš denar tako nesmotrno tudi porablja? In mi imamo tukaj, zdaj par stvari nedokončanih, Bežigrajski dvor, ki je tista jama noter že ne vem koliko let, 20 let, in se prav nič ne zgradi, potem imamo tisti Smelt, en kup praznih prostorov...zakaj se predvideva, da tukaj bo pa vse polno in bo živelo. In zakaj bi devastirali tale objekt, ki ni mogoče najlepše delo Plečnika, je pa pomemben del tega okolja, ki je bilo zgrajeno v 30ih letih. Stadion je arhitekturno pomemben del tega. Če to odstraniš, potem tole ni več nič. To je vse iz enega načrta, enega obdobja..in vse to bi nam vzeli, zakaj? Zato da bi en fejest profitiral, potem bi se pa umaknil in bi imeli tukaj polno praznih prostorov...

Ljubo in Jože: Ali pa še prej luknjo, jamo.

Kerstin: Pa cel kup enih problemov, totalno nedomišljeno. To je nasilje kapitala in temu pa smo mi se uprli, ne vem zdaj, kako ste se vi, mi smo se uprli nasilju kapitala.

Jože: Ja. Zdaj pa tako, kot pravi sosed, to tezo, zakaj samo zelenica. Javnost sploh ni hotela poslušat, nič o kulturni dediščini, ni hotela poslušat, da bo zdravje ogroženo pa varnost pa to, halo? In potem smo mi iskali poti, ker povsod smo naleteli na negativen odnos, pri vseh inštitucijah in sicer jer bil odgovor: 'nimate pravnega interesa'. Pa smo ustavo pa ne vem kaj še vse ven vlekli za kulturno dediščino. Vsa mnenja je pa plačeval investitor, ki jih je dobival; mnenja, študije in tako naprej. No, potem smo se pa obesili na zelenico, tukaj pa imamo pravni interes. To je pa zdaj glavna varovalka. Tukaj se je pa zapletlo.

Kerstin: Zato je ta zelenica tako pomembna.

Jaz: *Kaj pa kakšni neodvisni strokovnjaki, so oni kaj komentirali?*

Kerstin: Ja, slučajno vem za primer, ko je bil stadion predstavljen kot primer dobre prakse ali nekaj takega. In so bili zraven strokovnjaki iz WHO, in ker jaz pokrivam sodelovanje z WHO, mi je bilo to takoj preneseno in povedano; so strokovnjaki iz WHO zagnali paniko iz tega, kaj to pomeni za okolje. Kakšna obremenitev okolja je, ko so videli ta projekt in so se spraševali, ali je kdo ocenil, kakšno obremenitev za okolje to pomeni. Pomeni hrup, prašne delce in tako naprej. Tako da so komentirali, ampak ne uradni.

Ljubo: To je začaran krog. Večina strokovnjakov dela za občino ali pa za državo. In ti so zaradi tega tiho, ker se bojijo, da ne bodo dela več dobili. Oglašajo se samo še tisti, ki so v pokoju ali neodvisni. In samo oni nam po tihem spuščajo, kaj je narobe, noben pa si ne upa reči nič na glas, še posebej v teh časih. In to je ta začaran krog, ko nič ne moreš.

Jože: Imamo pa mi na srečo imena in priimke, iz katerih profesij prihajajo...ljudi, ki prihajajo in nam dajejo podporo, kdaj kaj napišejo. In jim je vse skupaj ogabno. To so tudi arhitekti, ker takšnega velikega posega v prostor ne morejo preživet. Če bi rabili, bi lahko naredili kar zajeten seznam teh podpornikov. Ko si vprašala, kakšno je mnenje neke take stroke. Iz tiste tihe stroke, ko noben pa nič glasno ne upa.

Kerstin: Jaz bom rekla, da so bile celo javne objave, kjer je arhitekturna stroka pa se nekako oglasila in povedala svoje mnenje, pa ne vem če ni Suhadolc neki napisal, pa Ostan...tako da je kar nekaj arhitektov nekaj napisalo, in to seveda ni bilo v podporo tistemu projektu ampak prej nasprotno. Iz vidika arhitekture, urejanja prostora in tako naprej. Tako da so bili eni tudi javni odzivi, res pa je, da je bilo tudi meni povedano s strani kolegov arhitektov, da je težko doseči objave takšnih člankov.

Jože: Sta pa kar dva prišla, starejša gospoda sem, pa sta dala svoj predlog, svoje videnje, ker se jima je zdelo to nagravžno, ker sta vedela, da se tako ne bo nič naredilo. Sta dala pa svoj predlog, ki je bil hecen po svoje, zanimiv za nas, da bi te hiše mi nadgradili za eno nadstropje, pustili investitorju, da jih nadgradi. Izračunano statiko sta mela, da to dopušča neka lahkotna gradnja, vse se dvigne, pridobi se približno 45 stanovanj, elitnih, luksuznih po 100 kvadratov...in s tem bi ohranjena bila zelenica, stadion bi bil bistveno nižji kot je v načrtu – ker to ni obnova stadiona, tukaj gre za prenovo, ker ne bo samo obzidan, tudi znotraj gre v višino, glorieta se ne vidi. No onadva sta to kar narisala in sta rekla, če se mi s tem strinjamo pa smo jim povedali, da rabimo imet zbor etažnih lastnikov, da bi videli, koliko je odstotkov za. No, da načeloma nimamo nič proti.

Jaz: *Pa ste imeli ta sestanek potem?*

Jože: Ne. Ker mi smo rekli, ideja je ideja, mi idejo podpiramo, ker predstavlja nek kompromis. No, in da se parkirišče zmanjša na minimum. Pač, da bi bil objekt tak kot je, drugega ranga, za lokalne potrebe. To je večnamenski objekt krasen, za šole, za te okolišane, rekreacija, za rojstne dneve in prireditve.

Kerstin: Jaz bi posebej poudarila, da se podcenjuje ljudi...

Jože: No ja no, izključuje se jih, namensko.

Kerstin: In se tudi podcenjuje, kakšne informacije nam dajejo. Informacija, ki nam je bila dana je bila, da tudi v Berlinu, so štadion iz leta 36 popolnoma prenovili, in kaj se mi tukaj gremo, zakaj tega objekta ne bi mogli popolnoma prenovit. Ampak potem, za tiste, ki smo v Berlinu bili in smo si celo cajt vzeli in tisto šli pogledat, videli, da so v Berlinu popolnoma ohranili videz. Štadion je od zunaj natančno takšen kot takrat, notri so pa sedeže, ta trava, ki je umetna...notranjost so prenovili, niso pa zgradil notranje stolpnice, kot se tu namerava. Tako da to nima nič, in to kaže na to, to je Koželj rekel, mislim ne vem...a on dejansko misli, da nihče ne gre v Berlin pa si tisto ne pogleda? Mislim to se meni zdi takšno podcenjevanje ljudi, da je to meni nedopustno. Zdaj glede participacije, kar ti pišeš, predvsem in prvo naj nas ne podcenjujejo.

Jaz: *V takšnem primeru, bi bile idealne recimo delavnice...že preden bi se načrt sploh naredil...*

Jože: Saj to delajo v Evropi.

Jaz: *Bi se jih udeležili, če bi imeli možnost?*

Kerstin: Ja seveda, ker tukaj ne živijo eni brez šol in ne vem kaj še vse, ki nič ne vejo, najmanj pa vejo, kaj je za njih dobro. Tukaj živijo ljudje, ki vejo, kaj je za njih dobro. Ne rabimo nekoga, ki nam pride povedat, kaj je za nas dobro.

Ljubo: Mi smo celo predlagali, da jih peljemo, župana in investitorja v Amsterdam, ker tam so prenovili 10 let starejši stadion, ki je isto tako iz opeke narejen. In so ga tako z ljudmi prenovili, prej so imele pogovore z ljudmi, in je fenomenalen. Tisti, ki so dali denar, imajo spodaj, stadion pa imajo ljudje odprt, da noter hodijo lepo. Lahko za rojstni dan najamejo prostor, cel dan je odprt, lahko tečejo, piknike imajo. Tam se vidi, kako se naredi v normalni družbi obnova; in je krasna, sam sebe vzdržuje in so vsi zadovoljni.

Jože: In to je naše vodilo bilo: da se da temu objektu vseeno dodat toliko komercialnih vsebin, da bi on naprej živel in imel večnamensko vlogo. In za ljudi, prebivalce Ljubljane, in za investitorja. Se pravi neka zmerna komercialna vsebina. Na to bi tudi ljudje, ki so vključeni – medtem ko smo mi zdaj stranski udeleženci v vseh postopkih – na to bi še pristali ljudje, na nekaj zmernega; ne pa na nekaj tako velikega in na silo.

Kerstin: Predvsem pa ne na to, da ubistvu ni bilo natančno ocenjeno, kakšne so potrebe v tem delu Ljubljane. Je res potreben tak glomazen objekt s trgovinami, garažami in ne vem kaj še vse? Ali tukaj potrebujemo, glede na to da imamo tam spodaj šolo, mladinski nogometni klub...to kar kliče po tem, da se naredi nekaj za mlade. Ta prostor bi lahko izkoristili za to, da bi promovirali kulturne in športne aktivnosti za mlade. In to rabi Ljubljana. Noben nas ni povabil zraven, da bi diskutirali o tem, kaj Ljubljana rabi, kar nasilno so določili, da tukaj rabimo pa imet biznis. In ful izkoristit tale prostor zato, da bi en zaslužil. Noben nas ni nič vprašal, kot da se to nas ne tiče. To se pač med sabo zmenijo, prodajo, kupijo in ti imaš da si tiho.

Jože: Lahko to podprem samo z nečem, da si mi samo nekaj izmišljamo in smo kar a priori proti. Nihče ni na ta način razmišljal, kot je rekla zdaj sosedja. Celo druga stvar se je zgodila, na isti seji mestnega sveta sta bili dve kao javno-zasebni partnerstvi. Torej se je šlo načrtno, ne samo en stadion prenovit, ker to bi človek še razumel...pa ne, dva smo šli delat, na isti seji.

Katarina: Dva stadiona na zračni razdalji dveh kilometrov.

Jože: In še ena anekdota. Na javni razgrnitvi, je ena hiša na vogalu Vodovodne in Samove, tista hiša je predvidena za rušenje. In na javni razgrnitvi, je bilo to prvič rečeno. Pa sta starejša dva lastnika...

Kerstin: Je dva starčka (lastnika) skoraj kap zadela.

Gre za samopašnost oblasti, ki ne razume, da je izvoljena. In da predstavlja in zastopa ubistvu ljudi. To je fenomen novih demokracij, kjer ne razumejo še čisto točno za kaj

gre. Dosti žalostno. In to mislim, da ta iniciativa, kjer mi (Kerstin in družina) nismo tako aktivno vključeni, je en zelo dober primer, kjer se je civilna družba organizirala zato, da bi stvari na pravo mesto postavila. Ker moramo v družbi vsi participirati, ko gre za neke velike posege, ne more to biti ena odločitev od zgoraj. Ali pa ne more to biti samo interes kapitala. Ker mi tukaj živimo, moramo vsi participirati. Tudi, če vse to propade ali pa bodo ne vem kaj zgradili, je to vseeno dober primer, kako se lahko družba v Sloveniji pametno organizira, pridobi argumente in se ubistvu spusti v boj z inštitucijami. Kar je pri nas zelo težko, ker se zelo na hitro spreminja zakonodaja, tako kot je komu prav.

Ljubo: Kar je še zate zelo zanimivo je to...kaj so ti (ljudje) naredili...jaz sem 46 let tukaj. Tukaj v tem stadionu so vse generacije otrok tekle, telovadile, vse je bilo tukaj not. In vsi tukaj okoli smo v tem stadionu, tudi zvečer, starejši so zvečer tekli. Tukaj je polno univerz, ki rabijo tak prostor.

Katarina: Z vozički otroškimi so se sprehajali, to je idealno bilo....

Ljubo: In to je zdaj že 5 let zaprto. In 5 let so vrgli tej generaciji otrok, tud nam starejšim, stran. In ljudje ne morejo zdaj nikamor, kam čejo it? Tukaj not šola ne more več prosit za nek prostor...

Katarina: So bili eni drugi razlogi zakaj so šli ampak ok...

Jože: Skratka 5 let so nam življenja vzeli v tem okolju.

Katarina: Ko bi to še danes lahko bilo tako kot je bilo, z minimalnimi stroški bi lahko to vzdrževali in ko bi dobili, če bi dobili dovoljenje, bi lahko tisti trenutek tako stanje vzpostavili, kot je zdaj.

Ljubo: Tukaj je bil atletski klub not, sigurno je ene 200, 300 otrok pobral pa jih je imel not. Pa potem vse šole in vrtci, vsi so imeli notri aktivnosti. Šol je pa ogromno, pa faksov pa vsega...ki rabijo tak prostor, pa ga ni. In tega zdaj ni, to je zaklenjeno, in bo zaklenjeno še naslednjih 10 let. Zato ker je en kre...sej je vseeno.

Jože: Ja. No, nas je bilo pa na začetku sram, sram poudarjat, da se tukaj nekaj čudnih stvari dogaja not, da to ni javno-zasebno partnerstvo po zakonodaji, da ni sploh garancije...ker namreč investitor mora garancijo dat, da bo izpeljal zadevo do konca, ne pa jamo naredil pa šel v stečaj, ker je to d.o.o.. Mi nismo zdaj to na veliko začeli razglašat, nerodno je bilo, mi smo vrtičkarji, pa take bloke imamo. Nam so vsi sporočali, signalizirali, 'pa kaj se vi oglašate, glej kakšne bloke imajo, saj vam jih bodo podrli, brigajte se za svojo lastnino'. Nekdo, ki pa hoče uredit to okolje, ga pa ustavljate. In to je pri nas bila neka taka, moralna zadrega. Evo tale (pokaže na blok), je bil zrihtan prvi. Zdaj smo šli naprej, zdaj smo šli v akcijo, da imamo na vseh vhodih res rezervne sklade. Res načrtno zbiramo sredstva, smo se fokusirali, da obnovimo fasado. Saj bo to trajalo, ziher še 10 let, mogoče čez 5 let bo drugi blok...to bo dolgo, lahko bi to naenkrat probali naredit, pa dobimo sredstva za kulturno dediščino iz Evrope, kot projekt. Smo si zadali neke cilje.

Jaz: Vidim pozitivno stvar v vsej tej zadevi, za vas, da ste se kot skupnost organizirali, zbližali...

Kerstin: Absolutno, to se meni zdi zelo pomembno. Ja. (Ostali prikimavajo)

Jože: So začetki. In zdaj tako, da na zelenico če stopiš, po tej silni suši boš presenečena. Mi imamo v prvih vrstah rože, pa so od aprila do oktobra. Prve vrste so rože, ni visokega fižola recimo, ni nobene lope, ni niti enega orodja. A je kje kakšna motika? Vse je obrezano, očiščeno, drevesa urejena, negovana, 55 dreves, celo označena so. Tako da to je treba si pogledat in nas ni tega sram kazat. Ne turistom ne tistim, ki si zdaj hodijo tole ogledovat.

Ljubo: Pa še ena stvar, tale okoliš..je zelo malo ljudi v Polju (psihiatrični bolnišnici)...tukaj so vsi lepo umirjeni, imajo ljudje vrt, delajo, nobenemu se ne zmeša. Tukaj je zelo zdrav...ljudje so 90 let stari, 93, še krasno živijo, pridejo na zabavo, hodijo

okoli po vrtovih. In noben ne ve, kaj to pomeni.

Kerstin: Žalostno je, da stroka tukaj vidi samo finančni potencial, ne vidi pa socialnega, kulturnega potenciala..mislim nič ne vidijo. Tukaj je ogromno potenciala ravno v tem stadionu, v vseh teh starih blokih, to je recimo en okoliš, ki bi krasno kandidiral za evropska sredstva. Ohranjanje kulturne dediščine in tako naprej. Pa stroka, kot je recimo Ministrstvo za okolje in prostor, mislim totalno se jim to ne zdi zanimivo, vidijo edino in zgolj samo finančni profit, pa čisto nič drugega. In to je pase...

Jože: Ali pa delajo po diktatu, da jih malo vzamemo v bran. Delajo po diktatu, kot se nekdo zmeni z vrha in nekdo potem, uradnik, malo zadržuje mogoče 14 dni, potem pa nekaj napiše, spaca in odda. Tako to je.

Kerstin: Aja jaz bi še to omenila, malo ven skačem iz te zelenice.

Ostali: (smeh)

Kerstin: Ne res, ker potem se ne smemo čuditi, če mislijo, vsi, da je point samo v tej zelenici, pa ni. Ni point samo zelenica. Zelenica je zelo dobro orožje trenutno in seveda velik interes ne samo stanovalcev tukaj ampak tudi vseh ostalih, ker je to zelena površina. Ampak recimo mi vidimo tukaj, da ureditev, ki je bila predstavljena, ubistvu to kolesarsko transversalo, ki gre zdaj iz severnega Bežigrada v center, in teče po Vodovodni cesti, ki je ena mirna cesta, to pomeni da niso izpostavljeni predvsem mladi, ki hodijo, pa otroci, pa mamice z vozički, ne hodijo po tej glavni Dunajski, ampak hodijo tukaj zadaj. In je to ena taka mirna ulica. Nam pa noben načrt ni predstavil, kako bodo to ohranili in kaj bodo s tem naredili. S tem pa se sploh niso ukvarjali, kako bodo to reševali. Niti s tem se niso ukvarjali, kako bo zagotovljena varnost otrok, ki recimo tukaj (Fondovi bloki) stanujejo večinoma, šola je pa tam čez. Popolnoma brez občutka za to so bili v svojih načrtih, ki so nam jih predstavili.

Katarina: Ker bo brez vpliva sploh na okolje (sarkastično).

Jože: Kot drugo anekdoto bi povedal, da se že to sprotno načrtovanje ne ujema s končnim stanjem projekta. Avgusta 2010 je bila spremenjena prometna ureditev, Vodovodna je postala enosmerna. Ajde, mi to podpiramo, študija pokaže večjo pretočnost, več parkirnih mest in vse. Ampak nihče se ni pobrigal, da bi bili isti dan znaki gor dani, pa dol stari vzeti...uvedena je bila kar tako na ad hoc. Še zdaj dve leti se vozijo ljudje v napačno smer, ljudje ki se za vikend vozijo od drugod, pa ne vidijo dobro. To gre vse navzkriž. Ampak zanimivo je, da ni predvidela te kolesarske steze, v smeri proti mestu...in potem smo se mi ojunčili v Fondu in napisali vljudno priporočilo, in utemeljili mi, da ne more človek iz tega konca Bežigrada it na Dunajsko, pa se vozit v mesto. Da je dovolj prostora.

Jaz: *Torej vi ste intervenirali...*

Jože: Da. In so to naredili (kolesarsko stezo na Vodovodni). Ampak zdaj je pa spet to problem, da je premalo označeno, tamle bi lahko bil redar, policaj, ki bi ljudi, saj so večinoma isti, opozarjal, katera je katera smer...zdaj se nam pa dol po enosmerni vozijo ljudje po kolesarski. In prihaja do čudnih situacij, ko ljudje ne razumejo, da to ni kolesarska steza enosmerna, ampak je kontra...

Kerstin: Saj to ni samo tukaj problem, jaz sem skos na kolesu, to je problem tudi na Miklošičevi...

Jože: To je odnos urbanizma pa prometa, ki se itak vedno tepeta, do prebivalcev in do problemov naselja.

Kerstin: Puščice bi mogli narisat...

Jože: Nič od nič no...

Jaz: *No, zdaj se že malo odmikamo od teme...bi jaz kar zaključila snemanje, bi kdo še kaj povedal?*

Jože: *Že? Pa saj še začeli nismo!* (smeh)